

UDK 262.13 "11" (093)
929 Rajmund de Capella "11"
949.7 "11" (093)
Pregledni rad
Primljeno: 18. svibnja 2003.

Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle 1177. godine

Ivan Majnarić

Zagreb, Republika Hrvatska

U članku autor analizira geo-političku situaciju na prostoru jugoistočne Europe u drugoj polovici 12. stoljeća. Upozorava na četiri zanimljiva dokumenta koja govore o misiji papinskog legata Rajmunda de Capelle iz kojih se može naslutiti važnost pisama koja su papinskom legatu bila oduzeta, a koja su sadržavala naputke za rješavanje političkog spora nastalog u tom razdoblju na relaciji Sveto Rimsko Carstvo-Bizantsko Carstvo-Papinska država-Kraljevstvo dviju Sicilija.

U drugom svesku zbirke *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, nalaze se četiri dokumenta često zapostavljena i tek usputno spomenuta, u prikazivanju hrvatske prošlosti. Do sada historiografija nije posvećivala preveliku pozornost neposrednom razmatranju, ni rješavanju svih problema vezanih uz ta četiri dokumenta koji govore o misiji papinskoga legata Rajmunda de Capelle.¹ Podaci tih dokumenata uglavnom su se koristili usputno, u sklopu razmatranja drugih problema i tema, koje su tek posredno osvjetljavali. Tako je Šišić dokumente koristio za prikaz stanja splitske nadbiskupije u vrijeme bizantske uprave u Dalmaciji, a Šufflay u sklopu razmatranja odnosa bizantske uprave u Dalmaciji i tamošnjega svećenstva, odnosno u prikazu širih europskih odnosa nakon bitke kod Legnana.² Podatke o Rajmundovoj misiji posve usputno koristi N. Klaić, dokazujući tezu o razvoju gusarstva u šibenskoj komuni u 12. stoljeću, kao uostalom i Dujmović.³ Cjelokupna, neposredna i šira interpretacija sva četiri dokumenta ne postoji, dakle, na jednome mjestu pa se čini opravdanim poduzeti u ovoj prigodi upravo tako nešto. Koako je spomenuto, u dokumentima glavnu ulogu igra papinski legat Rajmund de Capella, a obuhvaćaju razdoblje srpnja i kolovoza 1177., kada su kao pisma upućeni na svoje odredište. Kako će se kasnije vidjeti, u radu će se pokušati rekonstruirati svrha misije ovog papinskog legata, te uklopiti misiju u širi kontekst europskih zbivanja, koja su je svojom delikatnom isprepletenošću konačno i uzrokovala. No, što kažu dokumenti?

U prvom dokumentu papa Aleksandar III., 23. srpnja 1177. piše splitskom nadbiskupu i trogirskom biskupu, a tema pisma su mjere koje su dvojica dalmatinskih prelata dužni poduzeti prema piratima (... *pirate*...), koji su orobili njegovog legata i poddakona Rajmunda de

¹ Dokumenti su tiskani u CD II, 144-149.

² Šišić 1944, 92-93; Šufflay 1901, 58-59.

³ N. Klaić 1976, 22; Dujmović 1976, 84-85.

Capellu.⁴ Iz dokumenta se saznaje da se Rajmund vraćao u Veneciju papi, po čijem je poslanju bio kod sicilskog kralja Vilima II. (*Cum dilectus filius Raymundus de Capella subdiaconus noster a presentia karissimi in Christo filii nostri W/ilhelmi/ illustris Sicilie regis, ad quem fuerat a nobis et a dilecto filio nostro Jacobo sancte Marie in Cosmydim diacono cardinali transmissus, rediret ad nos...*). Međutim, na povratku uz istočnojadransku obalu, Rajmunda i njegove drugove usudili su se, u sageciji šibenske utvrde, napasti pirati, predvođeni dvojicom svojih zapovjednika - Nestosom i Poklatom (... *pirate, qui erant in sagettia castris de Seuénico, in qua duo comites erant, Nestos videlicet et Pocat, in ipsum et socios suos presumpserunt violentas manus inicere...*).⁵ Pirati su bez imalo oklijevanja, sramotno i nečasno odnijeli popriličnu svotu srebrnih maraka i papinska pisma, ali i pisma koja je Vilim II. po legatu poslao papi (... *et ei quidquid habebat in navi valens ultra sexaginta marchas argenti et litteras etiam nostras et illas etiam, quae prefatus rex nobis mittebat... ei turpiter et inhoneste auferre minime dubitarunt*). Ovakav postupak, prema bilo kojem svećeniku, a pogotovo svojem poddaku, papa nije mogao zanemariti šutnjom (... *cuiuslibet clerici, nedum subdiconi nostri, non possemus sub taciturnitate et silentio preterire*), niti ga ostaviti neispravljenim (... *incorrectus remaneat...*). Stoga je papa dvojici dalmatinskih prelata naredio (... *per apostolica scripta precipiendo mandamus et mandando precipimus...*), da što jače opomenu (... *quantocius moneatis...*) pirate i njihove zapovjednike, kako bi bez odgode vratili Rajmundu pisma i sve ostale otete stvari, te nadoknadili troškove koje je bio primoran učiniti (... *ut tam litteras quam etiam ablata nuncio memorato subdicono nostro... sine diminutione et dilatione cum expensis, quas propter hoc facere coactus est, restituant...*). Isto tako, prelati su morali i šibensku utvrdu pažljivo usmjeriti (... *castrum de Seuénico... diligenter inducat...*) vraćanju bilo čega od otetog (... *ad restituendum quicquid de his ad suas manus devenit...*). No, ako bi se pirati i njihovi zapovjednici na opomene oglušili, papa je prelatima dao ovlasti da sve iz sagecije, javno upalivši svijeće, ekskomuniciraju (... *publice accensis candelis auctoritate nostra excommunicetis...*). Također, ako i nakon toga ne vrate oteto, prelati su imali dozvolu u Šibeniku i njegovoj čitavoj komuni zabraniti svaku službu Božju, osim krštenja i bolesničkog pomazanja (... *et si nec sic infra decem dies resipuerint, in civitate Seuénici et in alia terra communis Seuénici, si eius fuit ipsa sagettia, omnia divina preter baptismum paruulorum et penitentiam prohibeatis officia celebrari*). Ekskomunikacija je trebala vrijediti dok sve odneseno ne vrate i ne dođu k papi (... *donec uniuersa ablata restituant... ad apostolicam sedem accedant*), a prelati su se trebali pobrinuti da se Rajmund, s onime što će od otetog dobiti nazad, sigurno vrati k papi (... *ad nos secure posset redire, studeatis solícite prouideri*).

Dok piratstvo i ekskomunikacija za taj čin, odnosno za odbijanje povratka otetog nije ni rijetka niti iznenađujuća pojava, iz dokumenta se može, premda o njima ne postoji ništa detaljnije,

⁴ CD II, 144-145.

⁵ Uz Nestosa i Poklata, odnosno uz njihov naslov u ovom dokumentu - *comites*, veže se široka problematika, čije razmatranje prelazi okvire ovog rada. Naime, N. Klaić 1976, 22, smatra da su Nestos i Poklat knezovi, ali eksplicitno ne navodi na što bi se taj njihov naslov trebao odnositi - da li na njih kao knezove Šibenika ili bi ih on označio u svojstvu vođa sagecije. No, budući da autorica govori o gusarstvu u Šibeniku XII. stoljeća, iz kojeg dolazi i sagecija, a također sam pojam knez tada implicira sasvim drukčije značenje od pojma vođa, može se pretpostaviti da autorica Nestosa i Poklata smatra šibenskim knezovima. Međutim, da li je autorica to interpretirala na ovakav način, ne može se sa sigurnošću utvrditi. Dujmović 1976, 85, koji Nestosa i Poklata označava i kao knezove i kao vođe akcije, prema Lucić 1979, 136-137, iznosi tezu da je Poklat pripadao omiškim Kačićima, koji su tada bili šibenski župani - što još više širi ovu problematiku. Šufflay 1901, 58, isto tako navodi Nestosa i Poklata kao knezove - što također ne pojašnjava pobliže, ali i kao vođe sagecije. Ne ulazeći u njihov odnos prema Šibeniku, dr. Damir Karbić drži da bi se Nestosa i Poklata trebalo promatrati prvenstveno kao zapovjednike sagecije - mišljenje koje se usvojilo u ovom radu. Ujedno, ovim mu se putem zahvaljujem na upozorenjima i konstruktivnim primjedbama, kako na ovom, tako i na ostalim mjestima u radu.

razabrati važnost pisama koja je Rajmund sa sobom nosio. Stoga je Rajmund, izgleda bio u poprilično važnoj misiji na sicilskom dvoru, jer od mnoštva stvari, koje će pokazati drugi dokument, papa pokazuje zanimanje baš za pisma. Osim toga, izgleda da je uskoro Rajmund ponovo trebao poći u Dalmaciju ili se još tamo u vrijeme prispjeća papinog pisma nalazio ili ga je pak, sam odnio splitskom nadbiskupu i trogirskom biskupu. Također, papa jasno razlikuje *castrum de Seuenico* od grada Šibenika i njegove komune. Naime, papa je izgleda siguran tko su zapovjednici sagecije, od kuda je ona došla i kakva ih kazna treba zapasti ako ne vrate oteto, te kako prelati trebaju postupiti prema *castrum de Seuenico*. U istom smislu, papa govori o mogućim posljedicama i za grad Šibenik i čitavu njegovu komunu, no sada ne inzistira da je sagecija odande.⁶ U svjetlu ovih pravnih fraza uvida se, da papa ostavlja otvorene razne mogućnosti u vezi s pljačkom njegovog legata, sve dok se slučaj pomno ne ispita i potvrdi moguća krivica zasada glavnih osumnjičenika - pirata i njihovih zapovjednika. U svakom slučaju, iako je prijestup pirata bio ozbiljan, kad je zbog njega mogao ispaštati cijeli grad i okolno pučanstvo, papa je bio spreman "skinuti" ekskomunikaciju s pirata kada vrate oteto i dođu pred njega, pa je ova kazna osim moralnih i praktičnih posljedica po pirate bila usmjerena prvenstveno povratu otegot.

Očito su pirati i njihovi zapovjednici bili spremni na određenu suradnju, jer se iz drugog dokumenta, u kojem sam Rajmund donosi popis ukradenih mu stvari, jasno razabire da je legat nešto od izgubljenog dobio nazad (*Ista non habeo recuperata. Recuperavi...*).⁷ Uz svaku stvar ili određenu grupu stvari Rajmund navodi i njihovu vrijednost, no one se ovdje neće navoditi. Dovoljno je samo primjetiti da je kao papinski legat, Rajmund sa sobom nosio puno vrijednih i različitih stvari, među kojim je bilo i dosta onih za dnevne potrebe. Osim različitih vrsta novca, koji je kolao tadašnjim mediteranskim svijetom (... *marboti... maismutine... sterlingos et aliud argentum...*, ... *tarenorom regis Sicilie...*, ... *obolos...*), Rajmund je izgubio unču listića za pozlaćivanje (... *uncia folii auri ad deaurandum...*), zlatno prstenje s gemama i rubinima, ali i bez njih (*anuli aurei... alii anuli aurei cum gemmis, rubinis...*), zlatne ogrlice (... *monilia auri...*), geme (... *gemme...*), unču mošusa (... *musci fere uncia...*). Od tkanina Rajmund je izgubio (*Pannus de lino...*), svilenu tkaninu (*Siriace...*) i bijelu svilu (... *serici albi...*), a također su mu otegli pojase - različitih vrsta i proizvodnje (*Zonarum braccalium retecellarum de opere salernitano... zona de opere pessulano sine fibula...*). Rajmund još navodi nožice s koricama (... *cultelli cum vaginis...*), remenje za obuću (... *corrigie...*), muškatne oraščiće, klinčiće i druge mirodije (... *nucis muscate, gariofoli et alie species...*), oltarske stolnjake (... *mappe mense...*). Od odjeće nestao mu je ogrtač i kapa od smeđeg vunenog sukna, s životinjskim krznom, ali i ogrtač bez krzna (*Mantellum de burnete cum pelliibus de conillis, capa de burneto cum pelliibus de apuleis, mantellum de burneto sine pelliibus...*), tunika i čizme, košulje (... *camisiarum...*) i košulja od bijelog fustana (... *camisum de fustanico albo...*), a od opreme plahte, uzglavlje kreveta (... *lintheamina, lecti auriculare...*), žvale i bisage (... *male, besacie...*) i mnoge druge stvari kojih se Rajmund nije mogao sjetiti (... *et alie res plures, de quibus non recordor...*). Također navodi stvari koje su otete svećeniku Seinoretu (*Seinoretus clericus, qui mecum erat, amisit...*) i Rajmundovom komorniku Jordanu (*Jordanus camerlingus meus...*). Kako je već rečeno, papina prijetnja je djelovala jer je Rajmund od svega, iako mali, dio dobio nazad, a to je obuhvaćalo brevijar i psalterij, dvanest od ukupno 23 prstena, koliko ih je naveo, granat i nekoliko gema (*Recuperavi librum breviarii et psalterium... XII. anulos, gramatam et aliquot gemmas*). Osim svega navedenog dokument otkriva da je Rajmund stupio u, izgleda posredni, kontakt s vlastitim pljačkašima, te da je bio svjestan nemogućnosti povratka određenih stvari, a samim time i razuman u odnosu prema

⁶ Ostaje upitno je li stvarno postojala razlika *castruma* od grada Šibenika s komunom, što je papa pod ovim pojmovima podrazumijevao i da li ih je upotrijebio samo kao fraze.

⁷ CD II, 146-147.

pljačkašima. Naime, Rajmund navodi da ako će se sve moći naći, neka mu se vrati, a ako pak ne, on će izgubljeno uračunati u troškove (... *que omnia si poterint inveniri, reddantur, sin autem sint in superiori computo*). Premda dokument ne otkriva mnogo što se tiče pljačke, izuzetno je zanimljiv, jer dočarava kako je izgledala "putna torba" papinskog legata; a što se tiče pirata i pljačke izgleda da je sve riješeno na obostrano zadovoljstvo. S ovim dokumentom ujedno završava nemili događaj s piratima, a naredna dva dokumenta baviti će se pitanjima crkvene uprave u Dalmaciji.

Treći dokument, nastao 22. kolovoza 1177. dokazuje da se Rajmund ponovo trebao zaputiti u Dalmaciju, da bi riješio spor splitske i zadarske nadbiskupije oko pripadnosti jednoj od njih sufraganske, hvarske biskupije.⁸ Ovo pismo papa piše splitskom nadbiskupu objašnjavajući mu da je radi njegove razmirice sa zadarskim nadbiskupom, u Dalmaciju poslao Rajmunda i odlučio mu prepustiti rješavanje ovog slučaja (*Cum inter te et venerabilem fratrem nostrum Jadrensem archiepiscopum super episcopatu de Fara contrauersia agitetur, causam ipsam dilecto filio Raymundo de Capella subdicono nostro, quem in Sclauoniam legatum apostolice sedis dirigimus, duximus committendam...*). Stoga, papa naređuje splitskom nadbiskupu da osobno ili posredno surađuje s Rajmundom i da sve što on utvrdi, nadbiskup čvrsto prihvati i obdrži (*Mandamus itaque fraternitati tue atque precipimus, qutenus ab eodem subministro nostro propter hoc vocatus fueris, per te vel per sufficientem responsalem eius presentiam adeas et quod ipse inde statuerit, suscipias firmiter et obserues*). Osim toga, papa navodi da je dao Rajmundu razne ovlasti, poglavito u slučaju priziva jedne od strana u ovom sporu (*Si vero alterutra pars appellauerit...*). Tada je Rajmund trebao pažljivo saslušati razloge i obrazloženja priziva, bez oklijevanja primiti sve svjedoke, njihove iskaze zapisati i poslati papi (... *ut ipse nihilominus rationes et allegationes hinc inde diligenter audiat, testes appellatione cessante recipiat, eorundem iuratorum depositiones studiose conscribat atque nobis transmittat...*), a potom za obje strane odrediti ročište kada će one s prijedlozima i svjedočanstvima doći pred papu (... *prefigens utrique parti terminum competentem, quod debeant cum ipsis attestationibus et allegationibus apostolico se conspectui presentare*). Također, ako je jedna strana bila odsutna, Rajmund je bez obzira na to, morao primiti svjedoke druge strane i njihove iskaze poslati papi (*Porro si alterutra partium se absentauerit, quominus ad presentiam ipsius subdiaconi nostri accedat, vel requisita /non/ valeat inueniri, eidem subdiaconi nostro dedimus in mandatis, ut nihilominus testes alterius partis appellatione cessante recipiat et eorum depositiones transmittat*). Dakle, izgleda da je papa, kao vrstan pravni stručnjak, očekivao i nakon Rajmundove "intervencije" daljnje neslaganje dviju nadbiskupija, odnosno nepoštivanje legatovih zaključaka, te da konačno rješenje mora potkrijepiti vlastitom odlukom. Dapače, papa je, premda se o tome vrlo blago izrazio, pretpostavio mogućnost nedolaska jedne strane, pa je jedino papinski autoritet mogao osigurati prisutnost obje strane, ali i poštivanje rješenja spora, kao presude krajnje instance crkvene uprave. Stoga je Rajmundov posao, u slučaju neuspjeha njegovih zaključaka o sporu, bio usmjeren prvenstveno nepristranom prikupljanju podataka, na temelju kojih će papa moći donijeti odluku, kada "sukobljene" strane dođu pred njega. Kako je spor završio, u doglednom vremenskom periodu nema podataka. Izgleda da se papa bavio važnijim poslovima, no ponešto otkriva i posljednji dokument.

Zadnji dokument ponovo piše Rajmund,⁹ a u njemu se obraća zadarskom nadbiskupu Lamprediju, ostalim biskupima i cjelokupnom svećenstvu zadarske nadbiskupije (... *venerabili fratri L/ampredio/ Jadrensi archiepiscopo et ceteris episcopis et suffraganeis atque abbatibus, archidiaconis, archipresbiteris uniuersis per eorum episcopatus constitutis...*).

⁸ CD II, 147.

⁹ CD II, 148-149.

Rajmund izvještava nadbiskupa da ga papa šalje u Dalmaciju i Hrvatsku (... *nos ad Dalmatie atque Chroatie partes propter hoc destinauerit...*) da bi ondje boravio zbog apostolske brige o učenju i crkvenoj disciplini (... *ut pro vigili sollicitudine apostolica doctrinam et ecclesiasticam disciplinam... ibidem dilataremus...*), te sa svim crkvenim prelatima održao sinod (... *de omnibus ecclesiarum prelatibus... unum celebrare concilium...*), da bi u Gospodinu utvrdili ono, što će utvrditi zajedničkim autoritetom tolikih otaca (... *ut de communi tantorum patrum auctoritate, que fuerint statuenda, in domino stuantur*). Za mjesto održavanja sinoda određen je Split, sjedište dosta velike pokrajine, koje je isto tako svima podjednako udaljeno, a kako prelati gornje Dalmacije ne bi daleko putovali i stoga imali velike troškove (*Volentes itaque vestris laboribus et expensis... in quantum possumus parcere, ita quod prelatos superioris Dalmatie non videamur pernimum fatigare, in Spalatensi ciuitate, in loco sat magni confinii et propinquo tam vobis quam eis, predictum concilium... celebrandum*). Stoga, Rajmund čvrsto naređuje zajednici zadarske nadbiskupije (... *uniuersitati vestre mandamus... firmiter precipimus...*) da bez ikakve isprike dodu istog dana na sinod, koji će se slaviti 1. rujna (... *proximis kalendis septembris Christo permittente sumus celebraturi, ad eandem diem cotradictione et occasione cessante, accedatis...*), te da nastoje znati i održavati ono što će tamo biti utvrđeno i određeno za spas duša, kao sinovi poslušnosti i discipline, a na čast Božju i korist njihovih crkava (... *ut que ad honorem dei et utilitatem vestre ecclesie ad salutem animarum ibi statuta fuerint et ordinata, tanquam obedientie et discipline filii scire studeatis et observare...*), ali i da na održavanje istih potiču svoje podređene (... *subditosque vestros ad eorundem obseruationem diligenter exhortari et commonere...*), da bi sa stadom njima povjerenim zavrijedili ući u vječni život (... *ut... cum grege vobis credito ad vitam mereamini peruenire sempiternam*). No, ako tko iskaže neposlušnost i ne dođe na sinod, nedvojbeno će bit kanonski kažnjen (*Si quis autem vestrum in hac parte... inobediens extiterit, qui ad prelibatum concilium non venerit, sciat se procul dubio canonice sententie subiacere*). Na kraju dokumenta Rajmund traži od Lampredija da dobrostivo primi njegovog družbenika koji mu je poslan da sazove sinod (... *familiarem nostrum, quem pro sepedicto concilio vocando ad vos dirigimus... eum benigne tractetis...*), te da će mu za to biti veoma zahvalan (... *nos valde gratum habebimus et acceptum...*).

Premda nije datiran, nastanak ovog posljednjeg dokumenta u vezi s Rajmundom, može se smjestiti u vrlo uski vremenski period. Naime, u prethodnom dokumentu od 22. kolovoza 1777. o sporu oko hvarske biskupije, papa ne spominje sinod, ali govori o skorom dolasku Rajmunda u Dalmaciju. Budući da se sinod trebao održati 1. rujna izgleda da je dokument nastao u tom vremenskom periodu, no ne nužno. Možda se rješenje spora oko hvarske biskupije, među ostalim, trebalo odigrati baš na sinodu, pa papa prvo upućuje splitskog nadbiskupa o Rajmundovom dolasku - kome prepušta način rješenja spora, a zatim Rajmund iznosi zadarskom nadbiskupu plan svog djelovanja. U takvom kontekstu posljednji je dokument, kojim se saziva sinod za čitavu Dalmaciju nastao između 22. kolovoza i 1. rujna 1777.

Da je Rajmund sazvaio sinod za čitavu Dalmaciju, donekle potvrđuje i odabir Splita, podjednako udaljenog svima, kao mjesta njegovog održavanja. Naime, budući da je pisao prelatima zadarske nadbiskupije, a spominje i prelate gornje Dalmacije - vjerojatno barske i dubrovačke nadbiskupije, ne čini se mogućim da bi sinod baš u Splitu, protekao bez prelata te nadbiskupije. O kojim se pak točno poslovima trebalo raspravljati na sinodu, Rajmund ne govori ništa detaljnije od dosta općenite fraze - *pro vigili sollicitudine apostolica doctrinam et ecclesiasticam disciplinam*. No, jesu li su poslovi bili vezani baš uz crkvenu disciplinu i učenje ili su se iza ove fraze krila pitanja drukčije naravi - pravne, administrativne, teološke, ili je možda Rajmund samo došao u "inspekciju" i riješiti spor oko hvarske biskupije - ostaje nejasno. Slično kao papa u trećem dokumentu, Rajmund - premda tek u pravnoj frazi, a možda i zbog informiranosti o postojećim odnosima splitske i zadarske nadbiskupije, što

će se kasnije prikazati - pretpostavlja nečiji nedolazak, no sada će za to, prema legatovim riječima, ti isti biti kažnjeni. U svjetlu zadnja dva dokumenta, sve je očitiije da je Rajmund, koji je u vrijeme pljačke bio tek na proputovanju uzduž istočnojadranske obale, u međuvremenu postao i neke vrsti poznavatelja lokalnih prilika te samim time i osoba pogodna za obavljanje određenih zadataka. O ovim naznačenim problemima i nizu pitanja koja dokumenti otvaraju - od onodobnog političkog okruženja i konteksta legatove misije do crkvenih odnosa u Dalmaciji i realizacije same misije - odgovori će se pokušati dati postepeno kroz rad. No, zašto se papa Aleksandar III. zapravo nalazio u Veneciji?

*

Crkva, religioznost, papinstvo, redovništvo u 12. stoljeću prolazili kroz značajne promjene. Crkva je glavna obilježja tadašnje organizacije dobila u vrijeme reformnog pokreta i sukoba Carstva i papinstva oko pitanja laičke investiture, krajem 11. stoljeća. Orisi takve organizacije nastavili su se razvijati tijekom 12. stoljeća, a glavni ton davalo je papinstvo. Reformni pokret vratio je također poljuljani ugled papinstvu, koncentrirajući pravne i administrativne poslove u papinskim rukama, postavljajući ga tako na čelo crkvene organizacije. Premda je sukob sa Carstvom okončan međusobnim dogovorom u Wormsu 1122., popuštanje napetosti zapaža se već od početka 12. stoljeća.¹⁰ U takvim okolnostima nastavljena je uspostava papinskog autoriteta nad Crkvom nizom sinoda, pismenom korespondencijom, te odašiljanjem papinskih legata na razna odredišta kršćanske ekumene. Nagli porast ovakve djelatnosti možemo pratiti upravo od prvih desetljeća 12. stoljeća.¹¹ Biskupi tada gube svoj samostalni liturgijski, sudski i upravni položaj i postaju pomoćnici u disperziji papinske moći, s gotovo istim ovlastima kao i prije, ali čvrsto uklopljeni u sustav crkvene organizacije i hijerarhije. Dapače, reformirani položaj na čelu lokalne crkvene hijerarhije, "zatrpao" je biskupa sporovima pravne i administrativne naravi.¹² Ubrzo su ovakvi sporovi, poglavito oni teži, iziskivali papinsko razmatranje. Budući da je papinstvo bila krajnja instanca koja je raspolagala mogućnošću podjele prava i beneficija, nije ni čudno što su svi članovi crkvene hijerarhije tražili upravo papinsko razmatranje. Sredinom 12. stoljeća nepregledno mnoštvo svakakvih sporova, molbi i traženja gomilalo se u rimskoj kuriji. Dok je s jedne strane papa bio trajno zaokupljen njihovim rješavanjem,¹³ s druge je strane, na taj način, njegova pravna i administrativna vlast u crkvenoj organizaciji postala potpuna, prožimajući Crkvu koja istinski postaje univerzalna i jedinstvena sve do dna. Organizacijske promjene u stopu je pratila teorija, a crkveno pravo dominiralo je svakodnevicom papinstva i njegovog okruženja. No, o crkvenom pravu i razvoju pravne misli općenito kasnije.

Daleko od užurbanog svijeta rimske kurije, iza samostanskih zidova vodio se drukčiji, redovnički način života. Dotadašnji monopol benediktinaca započinje se razgrađivati, te nastaju novi redovi iznikli iz društvenog okružja kraja 11. i 12. stoljeća. Prije svega radilo se o augustincima i cistercitima, a donekle i kartuzijancima. Zajednička svim redovima bila je težnja za povratkom k jednostavnom, skromnom i revnom religioznom životu u duhu Biblije, a nerijetko usko povezan s tim bio je i pustinjački način života, odnosno odlazak u osamu, izoliranje od vanjskog svijeta i njegovo napuštanje. Međutim kada je riječ o augustincima, izolacija nije bila njihova karakteristika; dapače, najveća dostignuća članovi ovog reda postižu čvrsto uklopljeni u svakodnevicu društva. Iako nisu imali jasno definiranog pravila,¹⁴ njihov

¹⁰ Više vidjeti Tierney 1988, 85-95.

¹¹ Southern 1990, 106-109.

¹² Isto, 188-190.

¹³ Southern 1990, 109-121; Southern 1993, 146-149.

¹⁴ Kako im i samo ime govori, augustinci su formirali svoje pravilo, premda za razliku od pravila sv. Benedikta dosta uopćeno i prilagodljivo okolini, prema razmišljanjima sv. Augustina. O ovome, ali i položaju i djelovanju augustinaca u društvu vidjeti Southern 1990, 241-250.

jednostavni i skromni apostolski život, uz svakodnevnu ulogu i rad u lokalnoj kršćanskoj zajednici, ostavio je trajni trag u 12. stoljeću, kao i kasnije. S druge pak strane, cisterciti bježe u izolaciju dosljedno provodeći pravilo sv. Benedikta, kroz koje su, za razliku od augustinskog apostolskog načina života, više bili usmjereni na oponašanje Krista.¹⁵ Budući da su u početku isključivo živjeli od obrade zemlje, odlazili su na rubove naseljenih područja, gdje je zemlje bilo na pretek, a izolacija zajamčena. Uskoro je gotovo savršeni sistem organizacije samostanskog života pretvorio cistercite u najveći red 12. stoljeća, sa zavidnom ekonomskom bazom.¹⁶ Osim toga, samostani su postali rasadistom novih pogleda, znanosti, umjetnosti i čitave škole cistercitskih pisaca predvođenih sv. Bernardom. Motreći pak, razvoj novih redova kroz prizmu 12. stoljeća vidi se da su i oni bili još jedan u nizu elemenata sistema široke crkvene organizacije i stvaranja univerzalne Crkve, ali isto tako i odraz društva u ekspanziji.

Kako je već naznačeno ranije, razvoj prava i pravne misli iznimno je procvao tijekom 12. stoljeća. Dok se u raznim školama sjeverne Francuske pažnja poglavito posvećivala logici, gramatici i dijalektici, talijanske komune, a posebice Bologna sa sveučilištem osnovanim 1119. godine, ističu se u pravnim naukama utemeljenim na tumačenjima oživljenog rimskog prava. Oba ova smjera bila su u trendu s potrebama društva 12. stoljeća za što većim redom na svim poljima društvene interakcije. Naime, različiti lokalni običaji priječili su oblikovanje jedinstvenih normi, pa je unificirano rimsko pravo uvelike pridonijelo prevladavanju tih razlika, dajući istovremeno pravu svoj profani karakter. Porast utjecaja prava, kako smo već i vidjeli, nije zaobišao ni Crkvu, no ovaj utjecaj pokazao se i na drugačiji način - uređenjem i kompiliranjem kanona crkvenog prava. Bolognski redovnik Gracijan učinio je prvi korak sredinom 12. stoljeća. U svom djelu *Decretum* sakupio je, po prvi put na jednom mjestu, niz odluka crkvenih otaca, prošlih koncila, papinskih dekreta i presedana iz crkvene pravne prošlosti, udarivši na taj način temelje daljnjem razvoju crkvenog prava.¹⁷ Prihvaćen kao zbirka zakona, *Decretum* je dobio neizmjerenu važnost u crkvenoj administraciji, postavši još jedan od elemenata crkvenog sistema. Međutim, rad je otvorio i niz problema. Mnoštvo navedenih dokumenata trebalo je dodatno uskladiti, ali i razraditi. Posao su obavili brojni komentatori iz cijele Europe - prozvani dekretisti, a glavne su im škole bile u Bologni, Parizu i Oxfordu.¹⁸ No, ovo je bio tek inicijalni poticaj za sljedeća stoljeća.

*

Za vrijeme II. križarskog pohoda, na proputovanju Balkanom, njemački car Konrad III. (1138.-1152.), odlučio se jednom prilikom, ujesen 1147., utaboriti u dolini rijeke Melas. Kako prenose kroničari,¹⁹ čitav njegov tabor ubrzo je, uz velike štete, stradao u poplavi. No, jedan njemački princ utaborio se na uzvisini i prošao poplavom netaknut - bio je to vojvoda Fridrik od Švapske. Otto od Freisinga, premda uz pretjerivanje,²⁰ nikako nije propustio naglasiti vojvodinu mudrost i utjecaj Božje milosti koja ga je već tada predodredila za velike događaje.

Nakon smrti Konrada III. početkom 1152. naslijedio ga je upravo njegov nećak Fridrik od Švapske. Novi njemački kralj,²¹ 30-godišnjak, rida kovrčave kose i brade, i pomalo šaljiva izraza lica, prema svojim karakteristikama nosio je nadimak Barbarossa.²² Već na samoj

¹⁵ Southern 1990, 252.

¹⁶ O svemu više vidjeti Southern 1990, 250-272; Southern 1993, 160-162.

¹⁷ Southern 1993, 196-197; Tierney 1988, 98, 116.

¹⁸ Tierney 1988, 116.

¹⁹ Čitavi događaji iz aspekta nekoliko različitih vrela donosi Stephenson 2000, 218-221.

²⁰ Pretjerivanja Otta od Freisinga, cistercitskog redovnika i polubrata Konrada III., dakle i strica Fridrika Švapskog, uopće nisu neočekivana. Naime, opis spomenutih događaja Otto donosi u svom djelu *Gesta Frederici Imperatoris*. Za više, vidjeti Kosztolnyik 1987, 126, 166-167.

²¹ Službeni naslov bio je Kralj Rimljana, dakle titula njemački kralj nije postojala, no u ovom radu koristiti će se taj termin za Fridrika I., sve do 1155., kada je okrunjen carem. Od tada nadalje koristiti će se termin car.

krunidbenoj ceremoniji, sada kao kralj Fridrik I. naznačio je svoje planove. Predložio je vojni pohod u Italiju, a nešto kasnije iste godine i pohod na Ugarsku, koju je namjeravao učiniti svojom vazalnom zemljom.²³ Ideja obnove veličine i sjaja Carstva - slično vremenu njegovih prethodnika Karla Velikog i Otona I., čija je djela Fridrik, koji se zanimao za povijest dobro poznao - zaokupila je kralja. Stoga je Fridrik, za razliku od Konrada III., odmah poveo agresivniju vanjsku politiku. No, kneževi kraljevstva nisu još bili spremni. Odbili su kraljeve ideje zbog unutrašnjih odnosa u kraljevstvu - rivalstva Hohenstaufovaca i Welfa. Budući da je kralj s obje obitelji imao podjednako dobre odnose - otac mu je bio Hohenstaufovac, a mati iz obitelji Welf - uspio je učinkovito srediti unutrašnju situaciju; proglasiti zemaljski mir i usko uz sebe vezati najmoćnijeg Welfa, saskog vojvodu i vlastitog bratića Henrika Lava.²⁴ Osim što je stabilizirao kraljevstvo, Fridrik je na ovaj način povećao i svoju osobnu moć obnovivši jaku kraljevsku vlast. Sve je ovo još jednom dokazao rješivši sporna pitanja između Bavorske i Austrije.²⁵ Fridrik je konačno imao odriječene ruke u vanjskoj politici i prema Italiji. Upravo će odnosi prema Italiji i sukob s papinstvom, uz odnose prema Bizantu, o čemu kasnije, odrediti smjer njegove vanjske politike.

Carstvo i papinstvo nakon 1122. pronašli su svojevrstan *modus vivendi*, a odnosi su često ovisili o osobnostima karaktera pape i njemačkog kralja/cara. Uglavnom se to manifestiralo tako da je Crkva u Njemačkoj živjela u skladu s grgurovskim idejama. Dakle, u osnovi je uloga kralja/cara u sistemu crkvene organizacije Njemačke svedena na minimum, a papa je nesmetano upravljao tom istom organizacijom. Međutim, stvari će se promijeniti kada je Fridrik odlučio uzdignuti poljuljani prestiž carske osobe i obnoviti nekadašnji sjaj Carstva. Već je prikazano kako je kralj učvrstio svoju osobnu vlast među kneževima kraljevstva, a isto tako nije mogao dopustiti da crkveni dostojanstvenici, kao veliki posjednici i važni elementi u mreži kraljevske vlasti, odgovaraju nekom drugom - papi. S vremenom kralj je uspio uza se na razne načine vezati većinu njemačkog episkopata, a preostale papinske "snage" okupile su se oko salzburškog nadbiskupa.²⁶ Papinstvo je na sve to gledalo s nelagodom, koja je postala još veća kada je Fridrik, od 1155. kao car, djelovao s težnjom pretvaranja pape u svojevrsnog carskog "službenika". Ovo bi ujedno bio i kontekst početnih nesuglasica i kasnije otvorenog sukoba carstva i papinstva.

Budući da je papa raspolagao pravom krunidbe i polaganja carske krune na kraljevu glavu, Fridrik je nastojao zadržati "srdache" odnose s papom Hadrianom IV., no nesuglasice nisu izostale. Tako je za svog prvog pohoda u Italiju 1155., kralj pri susretu s papom odbio, prema običaju, prići papi ne na konju, već pješice, te biti njegov pratitelj držeći mu uzde i stremen prilikom silaska s konja. Papa mu je pak, sa svoje strane, uskratilo uobičajeni poljubac mira.²⁷ No, zbog političkog položaja u kojem se nalazio, papa je ubrzo prešao preko nesuglasica, te Fridrika okrunio za cara. Naime, papa je bio u sukobu sa sicilskim Normanima, a ni njegov položaj u Rimu nije bio povoljan. U takvim okolnostima Hadrian IV. se oslonio na Fridrika, no, premda je car, nakon užurbane krunidbe, sredinom 1155., donekle smirio Rim, pohod protiv Normana za koji se papa zalagao, odgodio je vrativši se u Njemačku. Papi nije preostalo

²² CMH 1957, 382; Norwich 1989, 99.

²³ CMH 1957, 383; Kosztolnyik 1987, 148; Makk 1989, 57; Šišić 1944, 68.

²⁴ CMH 1957, 383-386.

²⁵ Ispraznjeno mjesto bavorskog vojvode na taj je način 1156. dobio Henrik Lav, a Austrija je, do tada sastavni dio Bavorske, poveljom *Privilegium minus* pretvorena u vojvodstvo s nizom prava. O ovim pravima i svemu više vidjeti CMH 1957, 384-385.

²⁶ Suprotno odredbama Wormskog dogovora, Fridrik je prisvojio pravo namještanja biskupa i tražio njihovu zakletvu na vjernost prije no što su bili posvećeni za biskupe. CMH 1957, 394-395; usp. Tierney 1988, 85-86.

²⁷ CMH 1957, 419; Tierney 1988, 100; Norwich 1989, 99; Norwich 1999, 281.

ništa osim mira sa sicilskim kraljem Vilimom I.²⁸ Fridrik je, pak ovaj mir doživio kao vlastitu uvredu.

Novi povod zaoštavanju odnosa cara i papinstva odigrao se u Besançonu 1157., kada je održan sabor cara s velikašima i ostalim poslanicima, kako iz Carstva, tako i onima koje su poslali ostali europski vladari, a gdje je car želio utvrditi mirazom stečeni posjed većeg dijela Burgundije. Papa je ondje uputio dva poslanika - jedan od njih je bio kardinal i papinski kancelar Roland Bandinelli, budući papa Aleksandar III. - s pismom svojevrstne kritike cara, jer nije reagirao na zarobljavanje lundškog nadbiskupa.²⁹ Pismo je izazvalo veliko nezadovoljstvo, pri čemu je izgleda pridonijelo i nespretno prevođenje s latinskog na njemački,³⁰ ali i istup jednog papinskog poslanika, koji je misleći na cara izjavio: "Po kome onda on ima carstvo, ako ne po našem gospodinu papi?"³¹ Car je nakon ovih riječi morao osobno spašavati poslanike od sigurne smrti, a odmah potom su otpravljeni direktno papi, koji je ubrzo caru odvratio pomirljivim pismom nastojeći izgladiti odnose.³² Pripremajući se za skori pohod protiv "neposlušnih" komuna sjeverne Italije, car je prihvatio papino objašnjenje. No, događaji oko pisma jasno su pokazali pravu ideološku pozadinu nesuglasica, a sukob je samo trenutno odgođen.

Ideološku pozadinu sukoba Carstva i papinstva donekle otkriva istup papinskog poslanika, možda baš kardinala Rolanda, koji se prigodom komešanja u Bescançonu istaknuo gore spomenutim riječima. Upravo oko ovakvih pitanja razvila se, još od vremena grgurovske reforme, dugotrajna rasprava između pobornika prvenstva papinstva i pobornika prvenstva Carstva, koja nikako nije jenjavala. U raspravama su se također primijenila nova dostignuća logike i prava, a njihova središnja tema najčešće je bila teorija dva mača,³³ odnosno različite interpretacije te teorije. Obje su se strane slagale da oba mača, odnosno jednostavnije rečeno duhovna i svjetovna vlast, potječu od Boga, no spor je nastao oko pitanja tko bi u svojim rukama trebao držati mačeve, papa ili car. Dok su neki poput sv. Bernarda smatrali da bi papa trebao raspolagati s oba mača,³⁴ većina se slagala da svjetovni mač pripada caru, a duhovni papi, te da bi oba mača trebala biti u svojevrstnoj sprezi, radeći na slavu Crkve. Međutim, dok su jedni smatrali da car svoj mač dobiva od Boga, ali po papi, drugi su smatrali da ga dobiva direktno od Boga; Njegovom milošću kao Božji predstavnik na zemlji.³⁵ Implikacije ove rasprave prenesene u ondašnje državno-pravne okvire potpuno su jasne. Sam Fridrik smatrao je da je Carstvo dobio od Boga, po kneževima koji su ga izabrali za kralja.³⁶ Osim krajnje

²⁸ O sukobu pape s Normanima, pa potom o miru, odnosima s Rimom i užurbanoj carskoj krunidbi detaljnije vidjeti CMH 1957, 416-424; Makk 1989, 70; Tierney 1988, 100.

²⁹ Izgleda da su Eskila, nadbiskupa Lunda, na povratku od pape, orobili, a potom i zarobili razbojnici. O ovome, ali i događajima u Besançonu detaljnije vidjeti CMH 1957, 390, 424-426; Tierney 1988, 100-101.

³⁰ U pismu, osim o nadbiskupu, papa govori da je Sveta rimska Crkva podijelila, odnosno prenijela [od glagola *confero*] carsku krunu na Fridrika i da mu je voljna podariti i veće beneficije [beneficial]. Ako riječi *confero* i *beneficium* shvatimo prema CMH 1957, 390-391, u feudalnom smislu, kako ih je interpretirao i spomenuti skup, one označavaju odnos vladara i njegovog vazala, gdje *beneficium* odgovara terminu leno, shvatljive su implikacije koje je pismo nosilo. Za cjelovito pismo iako u engleskom prijevodu, a ne u latinskom izvorniku, vidjeti Tierney 1988, 105-106.

³¹ CMH 1957, 391, 425; Tierney 1988, 100.

³² U pismu papa objašnjava caru *beneficium non feudum, sed bonum factum ... imponere*. Preuzeto od Kosztolnyik 1987, 154. Dakle, sama krunidba u ovom smislu predstavljena je kao dobročinstvo. Za cjelovito pismo u engleskom prijevodu vidjeti Tierney 1988, 109.

³³ Teorija dva mača izvedena je i zasnivala se na biblijskim riječima: "Gospodine, evo ovdje dva mača!" (Luka 22:38); prema Tierney 1988, 122.

³⁴ Kosztolnyik 1987, 170.

³⁵ Za čitavu raspravu i njezinu dublju teorijsku pozadinu vidjeti Kosztolnyik 1987, 169-171; Tierney 1988, 117-126; Makk 1989, 72; usp. Kantorowicz 1997, 45-49.

³⁶ CMH 1957, 391, 425; Tierney 1988, 108.

suprotnih, bilo je i pomirljivih mišljenja, a čitava teorija podosta se prilagođavala dnevnim odnosima Carstva i papinstva.

Konačni sukob Fridrika I. i papinstva izbio je krajem 1159., nakon smrti Hadriana IV. Pri izboru³⁷ novog pape kardinali, koji su već bili podijeljeni u pogledima odnosa Carstva i papinstva,³⁸ se nikako nisu mogli složiti oko dvojice kandidata. Većina je ipak papom izabrala istaknutog dekretista, pravnika, poznavatelja crkvenog prava i papinskog kancelara kardinala Rolanda Bandinellija, koji će uzeti ime Aleksandar III. Kako se već prikazalo, Roland je bio čvrsti pobornik papinskog prvenstva nad Carstvom, te je kao takav bio neprihvatljiv za Fridrika, pa je car stoga podržao kandidata manjine, kardinala Oktavijana Monticellija, koji je uzeo ime Viktor IV.³⁹ Dapače, na temelju teorije dva mača, kao nositelj jednog od njih, car je prisvojio pravo rješenja spornog izbora pape, dakle određenja osobe koja će nositi duhovni mač. Fridrik je sazvao sinod u Paviji, gdje je pozvao obojicu izabranih papa i crkvenu hijerarhiju Europe, međutim odazvao se samo Viktor IV. Naime, najviši crkveni prelati Europe dali su podršku Aleksandru III., koji je odbio pohoditi sinod, najviše zbog neprihvatanja prvenstva Carstva u rješavanju pitanja isključivo crkvene prirode. Sinod su na kraju pohodili samo članovi crkvene hijerarhije s područja Carstva i ondje, uz podršku cara, priznali Viktora IV. jedinim papom. Tako je rascjep bio potpun, a zapečaćen je međusobnom ekskomunikacijom.

Aleksandar III., koji se uskoro sklonio u Francusku,⁴⁰ u takvoj situaciji kreće u potragu za "saveznicima" protiv cara, a prvenstveno ih je pronašao u sicilskim Normanima i lombardskim gradovima. Naime, lombardski gradovi predvođeni Milanom, nisu nikako pristajali uz carsku politiku, koja je zapravo ograničavala njihovu, prije svega ekonomsku ekspanziju. Da bi ih prisilo na određeni stupanj poslušnosti, Fridrik je neprekidno vodio pohode u Lombardiju, no bez prevelikog učinka. Zapravo će gradovi, od 1167. formirani u Lombardsku ligu, predstavljati glavnu granu širenju Carstva u Italiju. Ovu borbu gradova iz svojih razloga pomagali su sicilski Normani i papa, te Bizant, koji je u tadašnjem svijetu, kako je već spomenuto, igrao vrlo značajnu ulogu.

*

Uz papu i Sveto Rimsko Carstvo, Bizantsko Carstvo bila je najveća sila tadašnjeg svijeta, a njegov vladar Emanuel I. Komnen jedan od najsajnijih vladara bizantske povijesti. Mogućnosti koje su se otvorile pred Emanuelom u vrijeme njegovog stupanja na carsko prijestolje, možda najbolje opisuju riječi: "naslijedio je odličnu vojsku i pune riznice."⁴¹ Mladi car nastavio je smjer vanjske politike koji su zacrtali njegov djed Aleksije I. (1081.-1118.) i otac Ivan II. (1118.-1143.), a taj je smjer vodio na Zapad. Ovo prvenstveno podrazumijeva probleme s Normanima, koji su razvili kraljevstvo na Siciliji i južnoj Italiji, posjedima koje je Bizant *de iure* smatrao svojim, a koji su također, još od života Roberta Guiscarda, s vremena na vrijeme pokušavali uspostaviti uporište na području Drača i Krfa, integralnim dijelovima Bizanta. Upravo je vanjska politika prema Normanima bitno obilježila razdoblje Komnena. Osim toga, Emanuelu su dosta problema, u prvim godinama vladavine, zadavala križarska kraljevstva - Antiohija i Jeruzalem. Gledana u širem kontekstu, križarska kraljevstva pridonijela su zapadnom - latinskom okruženju Bizanta.⁴² Naime, kontakti križarskih kraljevstva sa svojim "matičnim"

³⁷ O izboru i s njim povezanim događajima više vidjeti CMH 1957, 430-433; Kosztolnyik 1987, 154-159; Makk 1989, 71-73; Norwich 1989, 101; Tierney 1988, 110.

³⁸ O ovoj podjeli više vidjeti CMH 1957, 423.

³⁹ Car je ovo mogao napraviti u okviru zakonitog nastupanja, budući da dotadašnje odredbe o papinom izboru nisu govorile o potrebnom broju glasova, jednoglasnom ili većinskom izboru novog pape, ali ni tko će odrediti novog papu ako dode do podjele kardinala u izboru kandidata. Tierney 1988, 110.

⁴⁰ Više vidjeti CMH 1957, 435.

⁴¹ Šišić 1944, 65.

⁴² Stephenson 2000, 212.

zemljama zapadne Europe donosila su Emanuelu uglavnom probleme. Isto tako, važnu ulogu u bizantskoj vanjskoj politici zauzet će Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, ali i anatolijski Seldžuci.

Emanuel je carsku krunu naslijedio 1143. u tijeku očevog pohoda protiv Antiohije.⁴³ Budući da se nalazio izvan Konstantinopola, preuzimanje vlasti, kao i uvijek u takvim prilikama, nije teklo glatko. No, Emanuel je vješto učvrstio svoju vlast,⁴⁴ te nastavio smjer očeve vanjske politike. Taj smjer se uglavnom očitovao u širenju ili očuvanju bizantskih utjecaja i prava u zemljama svojeg neposrednog okruženja, ali i šire, putem saveza ili vezanjem vladara tih zemalja uz samu osobu cara Emanuela. Uvođenje pak pojedinih zemalja u vlastitu orbitu omogućilo je Bizantu slobodno djelovanje na preostalim područjima njegovog interesa. U skladu s tim, već je Ivan II. odredio Emanuelovu buduću ženu. Naime, ženidba Emanuela, kao najmlađeg carevog sina s Bertom od Sulzbacha, šogoricom Konrada III, zapečatila je bizantsko-njemački savez usmjeren protiv sicilskih Normana, odnosno podjelu sfera utjecaja u Italiji.⁴⁵ Premda je Emanuel kao car oklijevao sa ženidbom, izgleda da je 1146. ipak pristao na nju kako bi, osim učvršćenja već postojećeg, ali vrlo labavog saveza, privolio Konrada da ne sudjeluje u predstojećem križarskom pohodu.⁴⁶ Međutim, Konrad je suprotno očekivanjima krenuo u II. križarski pohod, a dobri odnosi uspostavljeni ženidbom naglo su nestali. Svakako, velika vojna sila na području Carstva, a posebice u samom Konstantinopolu, u očima Emanuela predstavljala je neposrednu opasnost za njegovu vlast. Ipak, osim manjih okršaja Nijemci su uspješno prebačeni preko Bospora, a ubrzo su poraženi u sukobu sa Seldžucima. Prolazak pak, francuske vojske predvođene Lujom VII. i sv. Bernardom prošao je bez većih problema. Zauzetost cara prolaskom križara iskoristili su Normani, sredinom 1147. njihova je flota opljačkala "tekstilne" centre Carstva, Tebu i Korint, te zauzela Krk.⁴⁷ U svjetlu ovih događaja Emanuel je obnovio mletačke trgovačke povlastice na području Bizanta i prihvatio njihovu pomoć pri povratu Krfa, ali i krenuo u ponovno približavanje Konradu III. Približavanje je konačno rezultiralo sporazumom u Thessalonici, na Božić 1148., kojim su se oba cara obvezala na zajednički pohod protiv sicilskih Normana. Premda je Konrad kao car također polagao pravo na južnu Italiju, odlučio je jedan njezin dio, kao miraz, ustupiti Emanuelu, a ovaj je priznao Konradova prava na Lombardiju.⁴⁸ Međutim, do planiranog pohoda nikad nije došlo. Konrada su okupirali domaći problemi, a Emanuela, koji je 1149. vratio Krk, pobuna Srba. Izgleda da su iza oba ova uzroka odgode stajali Normani. No, odnosi između dva Carstva unatoč neostvarenog pohoda ostali su dobri.

Izgledalo je da će i Fridrik I. poštivati i provoditi sporazum svog prethodnika,⁴⁹ no, ubrzo ga je odbacio, a napetosti između dva carstva započele su sve više rasti. U ovim će nesuglasicama važnu ulogu odigrati i temperament dvojice vladara, odnosno pitanje prestiža, a samim time i moći carske osobe. Pri tome su dvojica vladara jedan drugom uskraćivala pravo na carstvo - za Fridrika je Emanuel bio samo kralj Grka,⁵⁰ Fridrik za Emanuela obični barbarski kralj, a obojica su sebe smatrali zakonitim nasljednikom rimskih careva.⁵¹ Dva su carstva bila suvišna,

⁴³ O smrti Ivana II. Komnena više vidjeti Angold 1997, 188-189; Norwich 1999, 272;

⁴⁴ Više vidjeti Angold 1997, 191-192; Norwich 1999, 274.

⁴⁵ Angold 1997, 190; Stephenson 2000, 212-213.

⁴⁶ O problemima oko ženidbe i prolasku njemačke vojske kroz Bizant više vidjeti Angold 1997, 193-196; Norwich 1999, 275-277; Stephenson 2000, 213-222.

⁴⁷ Angold 1997, 200-201; Makk 1989, 43-44; Norwich 1999, 277-278; Stephenson 2000, 222-223.

⁴⁸ Angold 1997, 197; Norwich 1999, 278-279; Stephenson 2000, 223-224.

⁴⁹ Fridrik potiče Emanuela na zajednički pohod i izgleda da želi ženidbu s jednom komnenskom princezom. Angold 1997, 210; Stephenson 2000, 231-232.

⁵⁰ Angold 1997, 210.

⁵¹ Makk 1989, 59.

jedno univerzalno bilo je sasvim dovoljno, ali oba vladara smatrali su se pozvanim na njegovu obnovu, a podjela utjecaja vrijeđala je obojicu. Međutim, obojica su imala čvrsta stajališta i vodila agresivnu vanjsku politiku, pa je njihova međusobna konfrontacija bila neizbježna. No, dnevna politička praksa usmjerila ju je drukčijim tokom. Naime, na području interesnih sfera dvaju carstava, razvilo se niz državnih oblika - prvenstveno kraljevstvo sicilskih Normana, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i niz talijanskih komuna - koji su polagano učvrstili, pa i širili svoju vlast. Upravo su oni, prvo Sicilsko kraljevstvo, pa zatim Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, postali trusna područja na kojima se lomila politika dvaju carstava, i gdje je podjela utjecaja bila realna opcija. Zapravo su te države malog utjecaja i mogućnosti, naravno gledano tako na njih, sa stajališta dvaju carstava i u usporedbi s njima, postale nezaobilazan čimbenik u njihovim odnosima. Osim toga, papinstvo je bila snaga bez koje se ništa doista važno u tadašnjem svijetu više nije moglo dogoditi.

Iz ovih razloga Fridrik je 1153. s papom Eugenom III. postigao dogovor u kojem je odbacio mogućnost da Bizant dobije bilo kakav teritorij na području Italije.⁵² Ipak, u vrijeme dolaska novog vladara Vilima I. na sicilsko prijestolje početkom 1154., koji se ubrzo suočio s nezadovoljstvom dijela normanskog plemstva, još uvijek je postojala određena carska suradnja oko rješenja "normanskog pitanja".⁵³ Budući da je Fridrik, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, odgodio pohod protiv Normana i tako ostavio papu u vrlo teškoj poziciji, Emanuel je odlučio uskočiti na njegovo mjesto. Posredstvom svojih pouzdanika, slanjem novca i manjih trupa, pomogao je stvaranje lokalne plaćeničke vojske, kao vojne sile normanskih nezadovoljnika. Krajem 1155. područje od Barija do Ancone priznaje bizantsku vrhovnu vlast, a u vojni sukob s Normanima, tražeći izlaz iz teške pozicije, ulazi i papa. Napredovanje plemstva i Bizantinaca trajalo je do sredine 1156., kada je Vilim I. neutralizirao njihove uspjehe, a ubrzo zatim sklopio i mir s papom.⁵⁴ Osim toga, Vilim je još 1154. učvrstio svoj položaj na moru sklopivši sporazum s Venecijom, a na štetu Bizanta, kojim je Jadran podijeljen na dvije zone s granicom u Dubrovniku.⁵⁵ No, iako je normanska opozicija smirena, bizantski pouzdanici nastavili su djelovati. Dapače, neki su južnotalijanski gradovi priznali određeni stupanj bizantskog vrhovništva, a plaćenički su odredi povremeno pustošili zemlju. U takvim su okolnostima povedeni pregovori o miru Vilima i Emanuela, a posrednik u njima bio je papa. Vilimu je vjerojatno bilo dosta bizantskog "rovarenja" i pomaganja nezadovoljnog plemstva, a Emanuel je odlučio krenuti linijom manjeg otpora - vezati uza se sicilijske Normane i s njima sada na svojoj strani, nastaviti širiti bizantski utjecaj Italijom. Na taj način, sporazum sklopljen početkom 1158. uperen je direktno protiv Fridrika i njegovog prava na južnu Italiju. U sporazumu se Emanuel odrekao svog prava na južnu Italiju i priznao Vilimu kraljevsku titulu.⁵⁶ Ovakva podjela snaga razbuktati će "natjecanje" među carevima za utjecaj u preostaloj Italiji. No, ovo "natjecanje" polagano se prenosilo i na Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo.⁵⁷ U ovakvom odnosu snaga izbiti će papinska šizma.

⁵² CMH 1957, 384; Norwich 1999, 280; Makk 1989, 59-60.

⁵³ Emanuelovi pouzdanici pristupili su Fridriku nakon njegove carske krunidbe dok se još nalazio u Italiji. No, Fridrik je, iako je sam bio spreman na pohod, morao odbiti Emanuela, slično kao i papu Hadriana IV., zbog inzistiranja svojih kneževa na povratku u Njemačku. Angold 1997, 202; CMH 1957, 421-422; Norwich 1999, 282.

⁵⁴ O svim ovim događajima više vidjeti Angold 1997, 202-203; CMH 1957, 423-424; Makk 1989, 70; Norwich 1999, 282-283; Stephenson 2000, 238.

⁵⁵ Stephenson 2000, 228.

⁵⁶ O samom sporazumu i događajima vezanim uz njega vidjeti Angold 1997, 203-204; Makk 1989, 70; Norwich 1999, 284; Stephenson 2000, 238.

⁵⁷ Sredinom 1156. Emanuel predlaže Fridriku zajednički pohod na Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, što Fridrik odbija, prvenstveno stoga što mu je Italija trenutno imala veću važnost. Više vidjeti Kosztolnyik 1987, 150; Makk 1989, 64; Šišić 1944, 70-71.

Odnosi pape i Emanuela, premda ih je dosta dijelilo, tijekom 1150-ih postepeno su se poboljšavali. Papa je sudjelovao s Emanuelom u ratu protiv Vilima, a potom bio i posrednik u njihovom miru. Kada je došlo do sukoba Aleksandra III. s Fridrikom i "njegovim" protupapom, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, većina crkvene hijerarhije i vladari raznih europskih zemalja podržali su Aleksandra III. No, papa je još uvijek bio u potrazi za saveznicima, a najmoćniji mogući bio je Emanuel. S druge strane, Emanuel je u sukobu Fridrika s papom vidio mogućnost daljnjeg širenja vlastitog utjecaja Italijom. Odnosi dvojice careva ionako su već bili napeti, pa je izgledalo da Emanuel "nema što izgubiti". Dapače, otvarale su se i mnogo šire mogućnosti s papom na svojoj strani - obnova jedinstvenog carstva bila je samo jedna od njih. Izgleda da je s takvom ponudom kontakte započeo papa, ponudivši Emanuelu da ga prizna jedinim legitimnim carem.⁵⁸ Koliko je ovo laskalo Emanuelu svjedoči i to, da se počeo nazivati nasljednikom Konstantina Velikog, želeći time istaknuti sličnost s razdobljem kada je car bio u Konstantinopolu, a papa u Rimu. Od svega toga naravno nije bilo ništa, ali Emanuel se posebno trudio da odnosi s papom ostanu dobri. Dapače, izašao je papi u susret na polju teoloških razlika koje su dijelile Bizant od Zapada, no o tome kasnije. Tako se Fridrik našao suprotstavljen papi, Bizantu, Vilimu I. i dijelu lombardskih gradova, a ubrzo će se u događaje uključiti i Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo.

*

U prethodnom poglavlju nekoliko je puta spomenuta važnost Ugarsko-hrvatskog kraljevstva u "natjecanju" za prevlast između dva carstva. Ono se u vrijeme oživljene moći Emanuela i Fridrika, našlo uklješteno između njihove agresivne vanjske politike, a s niti jednim od njih nije imalo najbolje odnose. Međutim, vješta politika Géze II. (1141.-1162.) očuvala je Kraljevstvo od većih vojnih sukoba s oba carstva. Dapače, Géza je učvrstio vlast, a izgleda da je širio svoj utjecaj i na područje Bosne, te ono pod srpskom vlašću. No, nakon Gézine smrti nastupiti će razdoblje stalnih vojnih sukoba s Bizantom.

Emanuel je u prvim godinama svog vladanja, zbog zauzetosti drugim stvarima, donekle zapustio balkanska područja carstva. No, to će se početkom 1150-ih naglo promijeniti. U prethodnom je poglavlju spomenuta srpska pobuna koja je onemogućila Emanuelove planove napada na Sicilisko kraljevstvo. U toj pobuni Srbi su se povezali s Ugrima, koji su im pružili i vojnu pomoć, no u bitci na Tari 1150. pobijedio je Emanuel.⁵⁹ Nakon toga car je odlučio učvrstiti svoj položaj u regiji i poduzeti pohod protiv Géze II. koji je, nakon pustošenja bizantske vojske oko Zemuna, završio mirom 1151., označivši istovremeno tek početak niza ovakvih manjih okršaja. Okršaji će se okončati i na duže vrijeme zaustaviti mirom 1155. kojim je vraćeno stanje iz 1151.⁶⁰ Dakle, Géza je od početka 1150-ih, premda se u teritorijalnom pogledu ništa nije promijenilo, morao sve više obraćati pažnju na Emanuela i često prema njegovim postupcima formirati vlastitu politiku. Uostalom, Emanuel je, slično kao i Fridrik, na svoj dvor primao nezadovoljne ugarske prinčeve, te ih "iskorištavao" prema potrebama svoje trenutne politike. Tako se Gézin brat Stjepan te njemu bliski nezadovoljnici oko 1158., nakon Fridrikovog, nalaze i na Emanuelovom dvoru.⁶¹

⁵⁸ Angold 1997, 211-212. Prave namjere Aleksandra III. nije moguće otkriti, no teško je za povjerovati da bi se papa, koji se upravo oko istog pitanja sukobio s Fridrikom, na sličan način predao u ruke Emanuelu. Možda se samo radilo o "diplomatskom" ispitivanju terena.

⁵⁹ O događajima vezanim uz bitku na Tari i mir Emanuela i Géze detaljnije vidjeti Kosztolnyik 1987, 146-148; Makk 1989, 51-56; Stephenson 2000, 224-226, 229-231; Šišić 1944, 66-68.

⁶⁰ O ovim sukobima detaljnije vidjeti Kosztolnyik 1987, 148-150; Makk 1989, 60-62; Stephenson 2000, 232-234; Šišić 1944, 69-70. Dok Kosztolnyik i Šišić stavljaju ovaj posljedni mir u 1156., Makk, s kojim se slaže i Stephenson, uvjerljivo dokazuje da je mir sklopljen 1155.

⁶¹ Iscrpan prikaz Stjepanovog kretanja donosi Makk 1989, 66-70.

S druge pak strane, a kako je već prikazano, odnosi Ugarsko-hrvatskog kraljevstva s Fridrikom prilikom njegove krunidbe za kralja, izgledali su izuzetno napeti, no kada su kneževi odbili pohod protiv Géze odnosi su se normalizirali - kako s kraljem, tako i s Austrijom. Dapače, neki kneževi imali su iznimno dobre odnose s Gézom, poglavito Welfovci.⁶² Usprkos tome Fridrikova politika predstavljala je trajnu prijetnju Gézinom kraljevstvu, što je poglavito došlo do izražaja nakon što je Fridrik 1157. doveo u vazalni položaj poljskog kralja. Da bi odvratio Fridrika od svog kraljevstva, Géza se približio caru - udao je kćer za vladara Češke i poslao pomoćne trupe za carev pohod u Italiju.⁶³ Ovakvi "prijateljski" odnosi s Fridrikom potrajati će do 1161., kada Géza priznaje Aleksandra III. za papu i uređuje s njim pitanja vezana uz Crkvu u Ugarskoj.⁶⁴ Ubrzo potom Géza II. umire, a ravnoteža Kraljevstva između dva carstva naglo će se poremetiti.

Pitanje nasljednika Géze II., koliko zbog unutrašnjih podjela, toliko i zbog uplitanja vanjskih čimbenika, nije se moglo lako riješiti. Naime, nije postojalo jasno određeno pravo nasljeđivanja, pa su se mišljenja podijelila između primogeniture, za koju se uostalom odlučio i Géza, te senioratskog prava nasljeđivanja, prema kojem bi Kraljevstvo pripalo najstarijem članu kraljeve generacije. Budući da su se oba Gézina brata, zbog političkih nesuglasica,⁶⁵ nalazila na bizantskom dvoru, Emanuel je postao izrazito važan čimbenik u rasplitanju pitanja nasljednika. Na ovakve Emanuelove postupke utjecali su odnosi između dva carstva, a poglavito Fridrikov položaj u Italiji, koji se početkom 1162. naglo popravio. Slomivši otpor Milana,⁶⁶ Fridriku su se pokorili i ostali lombardski gradovi, a kako je već spomenuto, Aleksandar III. se sklonio u Francusku. Emanuel je stoga očekivao da će Fridrik nakon događanja u sjevernoj Italiji, pokrenuti pohod na Vilima I., te u potpunosti ovladati cijelom Italijom. No, Fridrik je ovaj pohod odgodio, jer su ga zaokupili odnosi s Lujom VII.⁶⁷ U takvim okolnostima, izgleda da je Emanuelu, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo igralo strateški važnu ulogu. Naime, već je od ranije bilo jasno da je Kraljevstvo trusno područje između dva carstva, a sada je Emanuel bio u mogućnosti ondje utvrditi svoj utjecaj.⁶⁸ No, osim što bi uplitanjem u pitanje Gézinog nasljednika Emanuel uveo Kraljevstvo u vlastitu orbitu i time preko njega otvorio mogućnost daljnjeg širenja vlastitog utjecaja u okolnim zemljama, Emanuel je nastojao odvratiti Fridrika od njegovih planova u Italiji. Isto tako Emanuel je i dalje bio u dobrim odnosima s papom i Vilimom I., a svakako se mogao nadati razvijanju nezadovoljstva lombardskih gradova. U takvim okolnostima poduhvat u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu izgledao je obećavajući.

U borbu za krunu osim Gézine braće Stjepana i Ladislava, uključen je bio i njihov nećak, Gézin sin i okrunjeni kralj Stjepan III., a nešto kasnije i njegov mlađi brat Bela, koji je oko 1161. u baštinu dobio Hrvatsku i Dalmaciju, ali i Srijem.⁶⁹ U početku su se na jednoj strani, pomagani od Emanuela, našli Stjepan i Ladislav, a na drugoj Stjepan III., a borba koja se

⁶² Makk 1989, 57.

⁶³ Makk 1989, 65; usp. Šišić 1944, 69.

⁶⁴ Dogovor s papom o položaju Crkve u Kraljevstvu, riješen je dosta povoljno za Gézu - priziv crkvene hijerarhije Kraljevstva na papu, kao i slanje papinskih poslanstava u Kraljevstvo morali su dobiti kraljev pristanak, a kralj je dobio i pravo namještanja nadbiskupa. Sa svoje strane kralj se odrekao premještanja i uklanjanja biskupa iz njihovih biskupija bez papinog dopuštenja. O ovome i Gézinom pristajanju uz Aleksandra III. više vidjeti Kosztolnyik 1987, 155-159; Makk 1989, 73-76.

⁶⁵ O ovim neuglasicama više vidjeti Makk 1989, 66-70, 76-77.

⁶⁶ CMH 1957, 434-435.

⁶⁷ CMH 1957, 436-437; Makk 1989, 79-80.

⁶⁸ Dok Makk 1989, 81, smatra da je Emanuel, barem do 1165., težio vazalnom podvrgavanju Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva; Stephenson 2000, 247, se s njim ne slaže, smatrajući da Emanuel samo htio osigurati odanost ugarsko-hrvatskog kralja, kao i njegovo priznanje bizantskog prava na Srijem.

⁶⁹ Makk 1989, 77-78.

ubrzo rasplamsala trajati će u više etapa do 1167.⁷⁰ Stjepan III. ubrzo nakon krunidbe prisiljen je napustiti Kraljevstvo, a plemstvo koje se također u pitanju izbora nasljednika podijelilo u frakcije, prihvaća Ladislava - od dvojice braće manje izloženog bizantskom utjecaju - za kralja. Ladislav II. svega šest mjeseci kasnije umire, a nasljeđuje ga brat, kao Stjepan IV. Upravo u ovo vrijeme, početkom 1163. Fridrik se planirao suprotstaviti širenju bizantskog utjecaja, te povesti pohod u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo. No, i ovaj put je Italija, uz probleme s Poljskom, bila važnija, pa se Fridrik zadovoljio pružajući samo pomoć Stjepanu III.,⁷¹ koji se ponovo nalazio u Kraljevstvu. S druge pak strane, izgleda da Stjepan IV. nije uspio steći širu podršku plemstva potrebnu za očuvanje vlasti, a i njegovi su se odnosi s papom pogoršali. U takvim je okolnostima Stjepan IV., nakon bitke sa Stjepanom III., izgubio krunu i obratio se za pomoć prvo Fridriku, a kad to nije uspjelo Emanuelu. Očekivani vojni sukob Stjepana III. i Emanuela zamijenio je sredinom 1163. mir. Njime se Emanuel odrekao pomaganja Stjepana IV., a Stjepan III. je predao caru svog brata Belu, kojem je potvrđena i vraćena njegova baština, izgubljena u događajima prethodnih godina. No, osim predaje Bele nijedan se vladar nije držao dogovorenog, pa su sukobi, sada za Belinu baštinu, a u kojima je Stjepana IV. i dalje igrao važnu ulogu, nastavljeni uglavnom na području Srijema. Bela se pak nalazio u Konstantinopolu gdje ga je Emanuel, koji još nije imao muškog potomstva, zaručio za kći Mariju i time postavio za svog nasljednika. Sredinom 1165. me utim, dolazi do promjene svojevrzne ravnoteže među sukobljenim stranama. Stjepan IV. je otrovan prilikom obrane Zemuna, a Emanuel ubrzo zatim osvaja Srijem, Bosnu, te Hrvatsku i Dalmaciju, nakon čega je dogovoren mir, kojim su Bizantu potvrđeni teritorijalni dobici. Ipak, 1166. i 1167. Ugri su pokušali dobiti nazad izgubljene teritorije, no sredinom 1167. poraženi su nedaleko Zemuna, te su na taj način okončani dugotrajni sukobi, a bizantska uprava nad osvojenim teritorijem održat će se do Emanuelove smrti.

Uplitanje u pitanje Gézinog nasljednika donijelo je Emanuelu nakon nekoliko godina uzastopnih sukoba, širenje bizantskog utjecaja i bitne teritorijalne dobitke. Iako nije u potpunosti uspio uvesti preostali dio Ugarsko-hrvatskog kraljevstva u vlastitu orbitu, učinio ga je na duže vrijeme neopasnim za sebe. Dapače, Stjepan III. do svoje smrti 1172. nije vodio aktivnu vanjsku politiku.⁷² S druge strane, iako Emanuel nije na duže vrijeme uspio odvratiti Fridrika od njegovih planova u Italiji, dobitak Hrvatske i Dalmacije mogao je imati stratešku važnost prema Italiji i u odnosima dvaju carstava. Fridriku je, pak Italija bila puno važnija, pa je nadgledanje pitanja Gézinog nasljednika prepustio austrijskom vojvodi Henriku Jasomirgottu. Vojvoda je u nekoliko zadnjih godina sukoba Stjepana III. i Emanuela stekao zavidan utjecaj u Ugarskoj, pa je čak i oženio kćerku za Stjepana III.⁷³ Gledano s ovog aspekta i Sveto Rimsko Carstvo širilo je svoj utjecaj Ugarskom.

Odnosi među državama uspostavljeni krajem 1150-ih održali su se i tijekom 1160-ih. Kako je već rečeno, Fridrik se u potpunosti posvetio Italiji, a antipapa Viktor IV. umire 1164. Pod zaštitom cara izabran je novi protupapa, Paskal III., no on je uživao još manju podršku crkvene hijerarhije od svog prethodnika.⁷⁴ Osim toga, 1166. umire Vilim I. a nasljeđuje ga malodobni sin Vilim II., umjesto kojeg je upravljala mati. Izgleda da se Emanuel nakon mira sa Stjepanom III. 1165., zbog predstojećeg Fridrikovog pohoda na Italiju, ponovno okreće njoj, pa čak osobno nije ni sudjelovao u sukobima s Ugarama 1166. i 1167. Naime, Emanuel je pokušao bliže uz

⁷⁰ Prikazivanje ove borbe prelazi okvire ovog rada, pa će se ovdje donijeti samo njezini najvažniji dijelovi. Za zbivanja u Ugarsko-Hrvatskom kraljevstvu između 1162. i 1167. detaljnije vidjeti Kosztolnyik 1987, 180-191; Makk 1989, 81-95; Stephenson 2000, 247-261; Šišić 1944, 81-91.

⁷¹ Više vidjeti Makk 1989, 84-85.

⁷² Makk 1989, 103.

⁷³ Makk 1989, 99; Stephenson 2000, 260; Šišić 1944, 89.

⁷⁴ CMH 1957, 438.

sebe vezati Vilima II., predloživši mu ženidbu sa svojom kćerkom Marijom, zaručnicom Bele. No, od ženidbe nije bilo ništa.⁷⁵ Iste 1166., Emanuel je u skladu s idejom obnove jedinstvenog carstva predložio papi ujedinjenje dviju Crkava, te da ga papa prizna za jedinog cara. Pri tome su vješto zaobiđene razlike u učenjima dviju Crkava. Dapače, Emanuel već početkom 1160-ih nastoji smanjiti takve razlike, pa u grčkoj Crkvi pokreće razmatranje pitanja odnosa Oca i Sina, čije se tumačenje potpuno razlikovalo od onog latinske Crkve. Cijela diskusija, u kojoj je važnu ulogu odigrao pizanski teolog Hugo Eteriano, završila je pomirljivim tonovima i određenim približavanjem različitih teoloških stajališta dviju Crkava.⁷⁶ Papa je naravno odbio priznati Emanuela za jedinog cara, no pregovori o ujedinjenju Crkava su nastavljeni. Svakako, papi su dobri odnosi i pomoć Bizanta bili neophodni u sukobu s Fridrikom, a Emanuelu bi se kao jedinom caru "otvorila" pozicija u Italiji, a poglavito njezinom južnom dijelu, ali i prema križarskim kraljevstvima.⁷⁷ Fridrik pak, nakon početnih neprilika s lombardskim gradovima, upravo povezanim u Lombardsku ligu, sredinom 1167. osvaja Rim iz kojeg je Aleksandar III. tajanstveno nestao.⁷⁸ Car je tada odlučio krenuti i na Sicilsko kraljevstvo, te konačno ovladati Italijom, no kuga je iznenadna pokosila carsku vojsku, pa se od pohoda odustalo. Dapače, car se s desetkovanom vojskom jedva dokopao Njemačke. Tako je tada izgledalo da se *status quo* uspostavljen u Italiji, pa i šire krajem 1150-ih, još više učvrstio, a da su za njegovo razbijanje potrebne suptilnije i dugotrajnije metode. U takvom će djelovanju Hrvatska i Dalmacija zauzeti važan položaj.

*

Dalmaciju 12. stoljeća činili su istočnojadranski obalni gradovi Split, Trogir, Zadar i njima pripadajuće otočje, ali i otoci Krk, Rab, Cres - prostor koji je utvrđen još 812. mirom između dva carstva u Aachenu. Uz ove gradove već u 11. stoljeću sve značajniju ulogu dobivaju i "mladi" hrvatski gradovi Biograd i Šibenik, kao i južnije od ostalih smješten Dubrovnik. Uz gradske zidine i njihove zemlje izvan njih prostiralo se Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, na koje su gradovi bili prirodno orijentirani. Upravo će ono i Venecija biti najvažniji čimbenici za Dalmaciju u prvoj polovici 12. stoljeća, a njihova borba odrediti će njezin politički izgled. Veneciji su istočnojadranski gradovi bili od izuzetnog značenja. Naime, u pretvaranju Jadrana u vlastiti zaljev, Venecija nije smjela dopustiti razvoj nikakve konkurencije. Osim toga, uobičajeni morski putovi kretali su se uz istočnojadransku obalu, a tamošnji gradovi mogli su služiti i kao tržište. U tom svjetlu Dalmacija je za Mlečane imala ekonomsku i političku važnost. No, Jadran je bila tek prva stepenica za daljnji prodor u ostali Mediteran, a prvenstveno njegov istočni dio. Stoga su Mlečani isto tako bili osjetljivi na jadransku politiku sicilskih Normana, koji su u sukobu s Bizantom nastojali zadobiti kontrolu izlaza iz Jadrana. Upravo zbog pomoći protiv Normana, Aleksije I. podijelio je 1082. Mlečanima niz trgovačkih privilegija na području Bizanta, a koje će udariti temelje mletačke trgovinske dominacije na istočnom Sredozemlju. S druge strane, osim međusobne geografske i kulturne povezanosti, dalmatinski gradovi predstavljali su i ugarsko-hrvatskom kralju također izvor ekonomskih prihoda, a vjerojatno i političkog prestiža. Stoga će se dvije države sukobiti na ekonomskom, političkom, a donekle i crkvenom planu. Sredinom 12. stoljeća Zadar i otoci nalazili su se pod vlašću Mlečana, dok su Split, Trogir i Šibenik bili u rukama Géze II.⁷⁹ Kako je već prikazano u prethodnim poglavljima, Venecija je uz Bizant bila u sukobu sa sicilskim Normanima, no već 1154. dogovorom s Normanima podijelila je interesne sfere na Jadranu. Istovremeno se pogoršavaju mletački odnosi s

⁷⁵ Angold 1997, 213; CMH 1957, 439; Makk 1989, 98.

⁷⁶ Angold 1997, 212-213.

⁷⁷ Više vidjeti Stephenson 2000, 272.

⁷⁸ O Fridrikovom osvajanju Rima i daljnjim događajima više vidjeti CMH 1957, 440-442.

⁷⁹ Stephenson 1999, 132; Šišić 1944, 52-53.

Bizantom, ali poboljšavaju s papom.⁸⁰ S druge pak strane, odnosi papinstva i Géze II. nisu bili najbolji. Géza čak odbija u zemlju primiti papinske legate, a papa je Gézinu vlast u Dalmaciji proglasio nelegalnom.⁸¹ U takvim okolnostima papa je želio u sjedištu "prijateljske" mu civilne vlasti u Dalmaciji, stvoriti i crkveno središte, koje će pod svojim vodstvom okupiti što veće područje. Stoga papa izlazi u susret Mlečanima - 1152. rješava dužnosti splitskog nadbiskupa Gaudija, izgleda zbog njegove "prougarske nastrojenosti", a u vrijeme ispražnjenog splitskog nadbiskupskog mjesta, uz negodovanje Splićana, Hvar dobiva položaj biskupije. Krajem 1154. papa uzdiže zadarsku biskupiju na čelu s Lampridijem u nadbiskupiju, čiji sufragani postaju krčka, rapska, osorska i hvarska biskupija.⁸² Već početkom sljedeće godine novoosnovanu nadbiskupiju papa podređuje mletačkom patrijarhu u Gradu, koji je dobio i pravo određivanja zadarskog nadbiskupa.⁸³ Na taj je način mletački posjed na istočnom Jadranu, osim političkog dobio i crkveno utemeljenje.

Daljnje promjene na prostoru Dalmacije i Hrvatske, kako je prikazano u prethodnom poglavlju, dogoditi će se sredinom 1160-ih. Tada se u borbu za Dalmaciju uključuje Bizant, sila koja će na tom području zasjeniti ostale. Već je više puta spomenuto da je ovo bizantsko teritorijalno širenje, među ostalim, potrebno sagledati i u kontekstu napetosti sa Svetim Rimskim Carstvom, a osim toga Bizant se nikada nije odrekao svog prava i vrhovne vlasti nad Dalmacijom. U takvim okolnostima doći će i do promjene odnosa među pretendentima na dalmatinske gradove. Naime, mirom 1163. Stjepan III. priznaje svom mlađem bratu Beli baštinu, koju mu je odredio otac, Géza II. - Hrvatsku i Dalmaciju, te Srijem - no taj dogovor nije poštivao. Dapače, približio se Veneciji, koja očito nije sa simpatijama gledala na mogućnost širenja bizantskog utjecaja ili teritorijalnog osvajanja Dalmacije. Izgleda da je Stjepan III. obećao duždu povlačenje iz Splita, Trogira i Šibenika, a dogovor, uperen protiv Bizanta, čak je zapečaćen ženidbom duždeva sina s kćerkom palatina.⁸⁴ Međutim, očito je dogovor propao jer početkom 1164. ban Ampud s vojskom nastupa u Dalmaciji, te učvršćuje kraljevsku vlast u gradovima, a potpomognut pobunom građana, širi je na mletački Zadar, koji odmah potom, Mlečani bezuspješno pokušavaju vratiti pod svoju vlast.⁸⁵ Upravo zbog gubitka Zadra Mlečani prilaze Emanuelu i na njegovoj strani sudjeluju u velikom vojnom pohodu 1165. Dok je glavnina predvođena carem krenula prema Srijemu, dio vojske pod Ivanom Dukom osvojio je srednju Dalmaciju i Hrvatsku, te Bosnu, a mletačka mornarica, koja je pomagala ovom dijelu bizantske vojske, ponovo je zaposjela Zadar.⁸⁶ Tako se većina Dalmacije našla pod bizantskom upravom, a nju je još trebalo osigurati i učvrstiti. Naime, krajem 1166. ban Ampud ponovo upada s vojskom u Dalmaciju, nanosi poraz bizantskom upravitelju Nikeforu Halufi, kojeg je i zarobio, te ponovo vraća pod kraljevsku vlast Biograd i izgleda Šibenik.⁸⁷ Konačnom pobjedom Bizantinaca 1167,

⁸⁰ Makk 1989, 57; Norwich 1989, 97; Stephenson 1999, 136; Šišić 1944, 93. O pogoršavanju odnosa s Bizantom svjedoči i događaj u vrijeme bizantsko-mletačke opsade normanskog Krfa. Tada su Mlečani, da bi izrugali carevu tamniju put, obukli i predstavili etiopskog roba kao cara.

⁸¹ Makk 1989, 57-58; Stephenson 1999, 136.

⁸² Makk 1989, 58; Stephenson 1999, 136; Šišić 1944, 75-77.

⁸³ Makk 1989, 58; Stephenson 1999, 136; Šišić 1944, 77-79.

⁸⁴ Stephenson 1999, 139; Stephenson 2000, 255; Šišić 1944, 89. Šišić navodi pregovore s Venecijom, ali ne govori ništa detaljnije, niti kako su oni završili.

⁸⁵ Makk 1989, 104; Stephenson 1999, 139; Stephenson 2000, 255.

⁸⁶ O vojnom pohodu 1165. više vidjeti Goldstein 1997, 14-15; Makk 1989, 92, 104; Stephenson 1999, 140; Stephenson 2000, 256; Šišić 1944, 88.

⁸⁷ Šišić 1944, 89; Makk 1989, 100, 167; Goldstein 1997, 19-20; Stephenson 1999, 141. Dok svi autori spominju Biograd i Šibenik, Šišić uz njih još navodi Split i Trogir. Isto tako, Split i Trogir, prema riječima Andrije Dandola, navodi i Goldstein, potkrepljujući tako Šišića, koji je, premda to nije naveo, najvjerojatnije koristio isti izvor. S druge strane, Makk i Stephenson ovom prilikom ne koriste Dandolove podatke. U pozadini pak različitih mišljenja o povratku Šibenika pod kraljevu vlast, nalazi se različita interpretacija vrela. Naime, Šišić prihvaća dokumente od kojih su se

njihova je vlast u Dalmaciji učvršćena, ali i potvrđena mirom sa Stjepanom III. krajem iste godine. Dalmacija je od tada podijeljena između Venecije, koja je kontrolirala njezin sjeverni dio, na čelu sa Zadrom, i Bizanta, koji je kontrolirao srednji i južni dio na čelu sa Splitom, uključujući i južnu Hrvatsku. Međutim, iz već spomenutih razloga Veneciji nije odgovarala bizantska vlast na Jadranu, dok je Bizant iz strateških razloga nastojao zaokružiti svoj posjed u Dalmaciji. Izgleda da je upravo zbog pitanja Dalmacije dužd već 1166.-67. nametnuo ne baš uspješni embargo na mletačku trgovinu s Bizantom.⁸⁸ Stoga su na stanje u Dalmaciji znatno utjecali odnosi Bizantinaca i Mlečana općenito, a oni su se konstantno pogoršavali.

Emanuelovi sporazumi - s Genovom sredinom 1170. i sličan sklopljen s Pisom, a po kojima je njihovim trgovcima podijeljen niz trgovačkih povlastica i prava - ugrozili su Mletački trgovački monopol na području Bizanta. Izgleda da je tim postupkom Emanuel želio dva grada što više vezati uz sebe i osigurati njihovu pomoć protiv Fridrika.⁸⁹ To je izazvalo reakciju Mlečana, koji su početkom 1171. napali denovsku trgovačku četvrt u Konstantinopolu. Napad je pak poslužio Emanuelu kao povod da se oslobodi velikog mletačkog utjecaja u Bizantu, pa su prema carskoj naredbi svi Mlečani uhićeni, a roba im je zaplijenjena.⁹⁰ Mlečani predvođeni duždem, odgovorili su prvo napadom i pljačkom Trogira i Dubrovnika, a potom otplovili u Egejsko more. Nakon pustošenja po Eubeji, dužd je prihvatio Emanuelov prijedlog za pregovore, a mletačke snage utaborile su se čekajući zimu na Hiosu. Uskoro ih je ondje desetkovala kuga, a Emanuel je odbio pregovore. Bez snage za sukob Mlečani su se vratili kući.⁹¹ U vrijeme odsutnosti mletačke mornarice Zadar je priznao Stjepanovu vlast, no to je bila kratkotrajna epizoda, do povratka Mlečana iz Egejskog mora. Napetost u odnosima Bizanta i Venecije nastavila se do 1176., kada je uslijedilo postepeno popuštanje. Zasiurno se ova napetost odrazila na prostor Jadrana i Dalmacije.

Strateška važnost Dalmacije i Hrvatske može se uočiti i u odnosu Bizanta prema Italiji. Zapravo je geografski smještaj Dalmacije otvarao Emanuelu daljnje mogućnosti širenja utjecaja u "natjecanju" dvaju carstava za što bolji položaj u Italiji. No, da ni Fridrik nije bio ravnodušan prema istočnojadranskom prostoru, svjedoči premda iz nešto kasnijeg vremena, od 1181. nadalje, naslov *Dalmatiae Croatiaeque dux*, kojeg je nosio istarski markgrof Berchtold od Andechs-Merana.⁹² Međutim 1170-ih, Bizant je bio dominantan čimbenik u Dalmaciji i Hrvatskoj, i pokušao je to iskoristiti u odnosu prema Italiji. Naime, nakon što je stjecajem okolnosti, otpalo teritorijalno širenje u Italiji, Bizant je među tamošnjim gradovima nastojao pronaći saveznike, te ih zadržati kao "ispostave" za širenje vlastitog utjecaja. Jedna od najranijih takvih "ispostava" bila je Ancona, preko koje su Emanuelovi pouzdanci djelovali u bizantsku korist za vrijeme sukoba s Vilimom I.⁹³ Tijekom 1160-ih Ancona je bila velika "banka", preko koje se čitavom Italijom širio bizantski novac, ali i neposredno vezali pojedinci uz Bizant.⁹⁴ Izgleda da su se preko Ancone s Emanuelom povezali i mnogi drugi talijanski gradovi, pa je vjerojatno i car pridonio stvaranju Lombardske lige. Dapače, važnost Ancone je bila tolika da ju je Fridrik 1167. smatrao vrijednom opsjeđanja.⁹⁵ Opsada se ponovila i 1173.

neki pokazali krivotvorinama, prema mišljenju Stephensona ili čija je autentičnost upitna, prema mišljenju Makka, kojemu je sklon i Goldstein.

⁸⁸ Angold 1997, 231.

⁸⁹ Isto, 231.

⁹⁰ Angold 1997, 232; Goldstein 1997, 20-21; Makk 1989, 105; Norwich 1989, 104; Stephenson 1999, 144; Šišić 1944, 94.

⁹¹ O ovim događajima više vidjeti Angold 1997, 232; Makk 1989, 105; Norwich 1989, 105-106; Stephenson 1999, 144; Stephenson 2000, 262.

⁹² Šišić 1944, 118.

⁹³ Angold 1997, 203; Stephenson 1999, 142; Stephenson 2000, 265.

⁹⁴ Usp. Goldstein 1997, 22; Stephenson 1999, 143; Stephenson 2000, 265.

⁹⁵ Stephenson 1999, 143; Stephenson 2000, 265.

sada uz pomoć Venecije, a u gradu se nalazio Konstantin Duka - carski namjesnik Dalmacije i Hrvatske.

U ovom svjetlu potrebno je sagledati važnost Dalmacije, kao "odskočne daske" za bizantsku politiku u Italiji i učvršćivanje bizantske vlasti u jadranskom bazenu, ali i kao područja na kojem će car pokazati svoju milost (toleranciju) prema kulturnom okruženju različitom od grčkog, no o tome kasnije. S tim u vezi mogu se promatrati ugovori Splita i Dubrovnika s Pisom iz 1169., koji su nastali bizantskim posredovanjem,⁹⁶ a isto tako, izgleda da je bizantska uprava poticala razvoj trgovine povoljnim porezima, dok je Split postao njezin centar u Dalmaciji. Naime, ona je uspješno stvorila sistem koji je vrlo učinkovito preraspodjeljivao resurse, povezujući, u odnosu međusobne koristi, centar i periferiju.⁹⁷ O njezinim odlikama, premda gotovo stoljeće nakon njezinog prestanka i pomalo je veličajući na sebi osebujuan način, svjedoči i arhidakon Toma.⁹⁸ No, osim na političkom, utjecaj se bizantske uprave očitovao na kulturnom,⁹⁹ a na karakterističan način i na crkvenom planu.

*

Međusobni odnosi dvaju carstava kao i odnosi s njima okolnim zemljama, uspostavljeni krajem 1160-ih, održali su se i u prvoj polovici 1170-ih. Još krajem 1168. umire i drugi protupapa Paskal III., a naslijedio ga je Kalist III., ponovo pod pokroviteljstvom cara Fridrika. Već sljedeće godine Fridrik je nastojao osigurati sinu nasljedstvo, pa ga je dao okruniti za njemačkog kralja.¹⁰⁰ Početkom 1170-ih Fridrik je bio zaokupljen unutrašnjim njemačkim problemima, a njegovi dobri odnosi s Henrikom Lavom naglo su se pogoršali.¹⁰¹ Dapače, ovaj važni njemački knez nije sudjelovao u novom Fridrikovom pohodu na Italiju krajem 1174.¹⁰² Nakon što je u početnim uspjesima prisilio dio gradova na priznavanje njegove vlasti, te ih na taj način odvojio od Lombardske lige, Fridrikov se pohod zaustavio na Alessandriji. Opsjednutom gradu, početkom 1175. u pomoć pristiže vojska Lige, međutim suparnici sklapaju primirje. Potom je Fridrik nastojao obnoviti svoju iscrpljenu vojsku, pa je u tu svrhu, početkom 1176., tražio pomoć Henrika Lava, koji ga je odbio. S pristiglim pojačanjima Fridrik je krenuo dalje u pohod, no već u svibnju 1176. teško ga je porazila vojska Lige nedaleko Legnana. Ovaj poraz označio je definitivni kraj Fridrikovih nastojanja u uspostavi prevlasti na području sjeverne Italije, te će označiti i prekretnicu u njegovoj daljnjoj politici.

S druge strane i položaj Bizantskog Carstva znatno se promijenio tijekom 1170-ih. Krajem 1169. Emanuel je konačno dobio sina, a Bela ubrzo prestaje biti carev nasljednik dobivši skromniju poziciju u carskoj hijerarhiji, dok su njegove zaruke s Marijom razvrgnute. No, Bela je i dalje ostao u krugu uže careve obitelji, oženivši, naravno prema carevoj zamisli, Agnezu od Chatillona - antiohijsku princezu i polusestru Emanuelove žene.¹⁰³ Početkom 1172. umire Stjepan III., a budući da još nije imao nasljednika, ugarski poslanici zatražili su cara da im pošalje Belu za kralja.¹⁰⁴ Emanuel je naravno pristao, te je na taj način ostatak Kraljevstva koji nije pokorio, uveo u vlastitu orbitu. Naime, osim što je bio član carske obitelji i hijerarhije, te tako bio dvostruko vezan uz carsku osobu, izgleda da je Bela prije odlaska u Ugarsku položio

⁹⁶ Stephenson 1999, 147; Stephenson 2000, 265; usp. Goldstein 1997, 21; za potpuni ugovor u hrvatskom prijevodu vidjeti N. Klaić 1972, 93-94.

⁹⁷ Stephenson 2000, 273.

⁹⁸ Goldstein 1997, 24; Stephenson 1999, 147-148; Stephenson 2000, 263; Šišić 1944, 92.

⁹⁹ Goldstein 1997, 25-26.

¹⁰⁰ CMH 1957, 443.

¹⁰¹ O odnosima Fridrika i Henrika Lava više vidjeti CMH 1957, 401-403.

¹⁰² O čitavom pohodu više vidjeti CMH 1957, 445-447.

¹⁰³ Angold 1997, 208-209; Makk 1989, 106; Stephenson 2000, 268; Šišić 1944, 96.

¹⁰⁴ Prema nekim glasinama Stjepan III. je otrovan, a nakon smrti njegova trudna žena vratila se ocu. O ovom i narednom više vidjeti Angold 1997, 209; Makk 1989, 107-108, 112; Stephenson 2000, 268; Šišić 1944, 97.

zakletvu caru da će djelovati na dobro njegove osobe i interesa Bizanta. Međutim, preuzimanje vlasti ponovo nije proteklo bez problema - dio plemstva pružio je podršku mladem Belinom bratu Gézi.¹⁰⁵ Izgleda da je Géza bezuspješno pokušao dobiti pomoć Fridrika, a uz papinsko odobrenje početkom 1173. Bela je okrunjen za kralja. Budući da se u sporu oko krune Bela obratio upravo Aleksandru i tim činom ga priznao jedinim papom, Aleksandar je ponudu "objeručke" prihvatio. Uz činjenicu da je tako zadržao saveznika protiv Fridrika, papinom priznanju Bele pridonijela je i volja potonjeg za održanjem dobrih odnosa s papinstvom, odnosno dogovora o položaju Crkve u Kraljevstvu, sklopljenog 1169. između Stjepana III. i pape.¹⁰⁶ Nakon krunidbe nastavili su se problemi kralja Bele III. s njegovim mladim bratom, međutim kralj je sve uspješno riješio i u potpunosti ovladao Kraljevstvom.¹⁰⁷

Svakako su dobri odnosi s Emanuelom pridonijeli papinom zauzimanju za Belu. Sve dok je bio u sukobu s Fridrikom, papi je bila potrebna Emanuelova pomoć, pa su njihovi odnosi krajem 1160-ih i dalje bili izuzetno dobri. U tom kontekstu potrebno je sagledati i ženidbu Otta Frangipanija, papinog glavnog rimskog zagovornika, s Emanuelovom nećakinjom.¹⁰⁸ Osim toga, crkvena uprava na području Dalmacije bila je još jedan primjer dobrih odnosa. Naime, iako je Bizant teritorijalno osvojio Dalmaciju, ona u crkvenom smislu nije potpala pod grčku Crkvu, već je i dalje ostala pod papinskom jurisdikcijom. Izgleda da je ovakvim odnosima Emanuel nastojao u praksi predočiti papi stanje kakvo bi nastalo kada bi postao jedini car; ali također, a kako je spomenuto u prethodnom poglavlju, predočiti papi veličinu vlastite osobe, dopuštajući nesmetano postojanje latinske crkvene uprave i kulture, toliko različite i udaljene od grčke.¹⁰⁹ Zapravo se želio još više približiti papi, te ga praktičnim primjerom udobrovoljiti, kako bi prihvatio i priznao Emanuela jedinim carem. Ipak, postoje neke naznake da odnosi nekih najviših dostojanstvenika - iz okružja latinske kulture, na području Hrvatske i Dalmacije i nove grčke uprave, barem u prvo vrijeme, nisu bili idealni.¹¹⁰ Naime, Gerard, novi splitski nadbiskup iz Verone, kojeg je 1167. postavio upravo papa, odbio je na molbe Splićana poći Emanuelu i izraziti "vjernost njihovu i svoju".¹¹¹ Gerard je dobio i podršku pape, pa je time ova epizoda završena, a novi odnosi grčke uprave i nadbiskupije nastupiti će dolaskom u Split novog nadbiskupa Rajnerija.

Dok su se za Emanuelu na području Ugarske, Hrvatske i Dalmacije stvari dosta povoljno odvijale, u Italiji su događaji sve više poprimali drukčiji tijek. Naime, od početka Fridrikovog pohoda 1174. talijanski gradovi nalaze se u neposrednoj opasnosti, pa se u potpunosti okreću Lombardskoj Ligi i papi, dok im istovremeno, zbog nemogućnosti aktivne pomoći, Emanuel postaje sve dalji. Stoga je Emanuel sve teže nalazio vlastite "ispostave" i saveznike u Italiji, odnosno njegova je vanjska politika ušla u krizno razdoblje, a također se Bizantom sve više širilo nezadovoljstvo carevim "zapadnim smjerom" vanjske politike.¹¹² Stoga je car, da bi ušutkao nezadovoljnike i potvrdio smjer vlastite vanjske politike, te se pokazao kao mogući važan čimbenik u cjelokupnoj ondašnjoj europskoj politici, a poglavito Italiji, poduzeo pohod

¹⁰⁵ Belina situacija bila je potpuno različita od one Stjepana IV. Osim što je bio "legitimniji" pretendent na krunu, Bela je za razliku od Stjepana IV. uživao puno širu podršku plemstva, a također je imao i podršku pape, pa samim time i većine biskupa Kraljevstva. O svemu više vidjeti Makk 1989, 108-110; Šišić 1944, 97.

¹⁰⁶ O dogovoru Stjepana III. i Aleksandra III. o položaju Crkve u Kraljevstvu više vidjeti Makk 1989, 105-106.

¹⁰⁷ Géza bježi u Austriju, što je 1176. dovelo do kaznenog pohoda ugarske vojske i njezinih čeških saveznika po Austriji, dok Géza bježi u Češku. Tamo ga je češki vladar predao Beli, koji ga je dao zatvoriti. Makk 1989, 111-112.

¹⁰⁸ Angold 1997, 214.

¹⁰⁹ Usp. Stephenson 1999, 149; Stephenson 2000, 263.

¹¹⁰ Prema svjedočenju Tome o ovome detaljnije govore Stephenson 1999, 148; Šišić 1944, 92, 99-100; Šufflay 1901, 57-58.

¹¹¹ Šufflay 1901, 57; usp. Šišić 1944, 99.

¹¹² Angold 1997, 214-215, 224-225.

protiv maloazijskog seldžučkog sultana Kilidja Arslana. Međutim, pohod je nakon sukoba u ljeto 1176. kod Myriocephalona završio neuspjehom te označio slom Emanuelove vanjske politike i potpuno ga udaljio od aktivne uloge na području Italije.¹¹³ Takvo stanje u potpunosti će se potvrditi iduće 1177., a caru je preostalo okrenuti se stečenim posjedima, održanju postojećih utjecaja i problemima na istoku Carstva.

Papin utjecaj u Italiji od kraja 1160-ih neprestano je bio u porastu - usko je bio povezan s Lombardskom ligom i Sicilskim kraljevstvom, koji su isto tako međusobno surađivali, a zadržao je i dobre odnose s Francuskim, Engleskim, Danskim i Ugarskim kraljevstvom. Nakon Fridrikovog poraza kod Legnana i sloma njegove politike, papinski je utjecaj bio na vrhuncu, pa je rimski car bio sve skloniji ideji pomirbe. Tajni pregovori započeli su već krajem 1176. u Anagniju, a papa je odmah zatražio da se mir proširi na njegove saveznike - Ligu, Vilima II. i Bizant.¹¹⁴ U pregovorima je Fridrik priznao papu, odrekao se tumačenja prema kojem car ima pravo rješenja spornog izbora pape, vratio Crkvi sve oduzete posjede, odrekao se protupape, te pristao na petnaestogodišnji mir sa Sicilskim kraljevstvom i šestogodišnji s Lombardskom ligom. Papa je pak, sa svoje strane, pristao priznati i okruniti Fridrikovog sina i budućeg nasljednika, Henrika za kralja Rimljana, te ekskomunicirati svakog tko ne bude poštovao mir. Sve se ovo još jednom moralo potvrditi sa sicilskim predstavnicima, kao i onim Lige, pa je zajednički sastanak dogovoren u Bologni.

Početkom ožujka 1177. papa je iz Vasta sicilskim lađama krenuo prema Veneciji. Na putu ga je zatekla oluja s jakom burom, pa se dio teretnih brodova u papinoj pratnji vratio u Vasto, a sam je papa uspješno pristao na Palagruži i zatim nastavio prema Visu. Saznavši da je papa na Visu, u susret mu je pošao splitski nadbiskup Rajnerije, te ga, nakon što je papa zbog nedostatka vremena odbio skrenuti u Split, uz jadransku obalu pratio sve do Zadra. U Zadru je papu dočekalo radosno mnoštvo, te ga uz pjevanje lauda i kantika na hrvatskom jeziku, u povorci povelu središtem grada k crkvi blažene Anastazije. Papa se u Zadru zadržao četiri dana, te potom uz hrvatske otoke i Istru nastavio put prema Veneciji.¹¹⁵

Nakon papinog dolaska u Veneciju, razvila se "diplomatska" igra oko mjesta sastanka - car je tražio sastanak svojih i ostalih poslanika u gradu koji nije sklon Ligi, pa je na kraju izabrana Venecija.¹¹⁶ Budući da predstavnici Lige i Vilima II. nisu sudjelovali na razgovorima u Anagniju povelu su se pregovori pape s njima, da bi se uskladila zajednička traženja od Fridrika. U ovoj situaciji papa je požurivao povoljni mir, bojeći se da sve ne bi propalo, ali predstavnici Lige čvrsto su ustrajali u traženju što bolje pozicije prema Fridriku. Na kraju su se pregovori otegnuli preko dva mjeseca, a u srpnju 1177., kada je sve izgledalo riješeno, ponovo su porasle napetosti.¹¹⁷ Naime, možda da bi ponešto omekšao stajalište Lige, papa je dopustio Fridriku da se približi do Chioggie, što do tada nije smio učiniti. Tada su carske političke pristalice u Veneciji pozvale Fridrika da uđe u nju i diktira povoljnije uvjete mira za sebe. No, car to nije

¹¹³ O pohodu i njegovom odjeku u Bizantu vidjeti Angold 1997, 223-225; Stephenson 2000, 269.

¹¹⁴ O pregovorima i njihovim zaključcima više vidjeti CMH 1957, 447; Norwich 1989, 111.

¹¹⁵ Najviše podataka o papinom putovanju donosi Strgačić 1954, 154-166; koji se u radu "Papa Aleksandar III. u Zadru", među ostalim, direktno s njim bavi. S druge strane, Šišić 1944, 100; CMH 1957, 448; Raukar 1997, 69, bave se papinim putovanjem tek posredno u sklopu drugih tema. Šišić tako prenosi Farlatijeve podatke, a Strgačić donosi pregled vrela, kako iz druge ruke - Toma arhidakon, tako i onih neposredno vezanih uz papino putovanje u Veneciju, a njih će kasnije koristiti N. Klaić 1972, 94-95 i Raukar. Naime, prema Strgačiću, događaje putovanja najdetaljnije opisuje kardinal Bozon, a šture podatke donosi i salernitanski nadbiskup Romuald Guarna, obojica članovi papine pratnje na tom putovanju. Međutim, ni jedan od njih, za razliku od Tome, ne spominje papin susret sa splitskim nadbiskupom Rajnerijem.

¹¹⁶ O svim događajima nakon papinog dolaska u Veneciju detaljnije vidjeti CMH 1957, 448-451; Norwich 1989, 112-115.

¹¹⁷ O napetostima nastalim zbog političkih afiniteta u Veneciji prema Fridriku, kao i o reakciji sicilskih predstavnika više vidjeti CMH 1957, 449-450; Norwich 1989, 112-113.

želio učiniti bez duždevog pristanka, a ovaj se kolebao to učiniti. Međutim, brzom reakcijom sicilskih poslanika - zaprijetili su odlaskom, te time da bi Mlečani u Sicilskom kraljevstvu mogli biti zatvoreni, a roba im zaplijenjena, ako se ne ostvari mir - problemi su prevladani i moglo je uslijediti potpisivanje mira.

Upravo je u ovaj kontekst potrebno staviti misiju Rajmunda de Capelle sicilskom kralju Vilimu II. Dapače, sada postaje jasnija i važnost pisama, koja papa nekoliko puta ističe u prvom dokumentu, prikazanom na početku rada.¹¹⁸ No, o čemu se u pismima zapravo radilo ne može se odgonetnuti. Zasigurno su bila vezana uz skorašnji mir s Fridrikom, a možda i sa spornim događajima u srpnju, pri čemu je Rajmund poslužio kao veza između kralja, te njegovog poslanstva i pape. No, kako već se prikazalo, Rajmund nije dostavio pisma na svoje odredište, jer su se našla u piratskim rukama. Međutim, iako papa ističe poglavito pisma i navodi vode pirata kao očito poznate, barem onima koji su papi prenijeli nemili događaj, ne čini se da su pirati orobili Rajmunda isključivo s ciljem oduzimanja pisama, već su se ona našla među svim otetim stvarima.¹¹⁹ U svakom slučaju, Rajmund je zasigurno dobio usmene instrukcije o svemu što je trebao obaviti, kako od pape, tako i od Vilima II. Premda, usmeni izvještaj nije mogao biti jednak pisanoj riječi, u danim okolnostima on je bio jedino što je papa mogao dobiti i sa čime se morao konačno i zadovoljiti, barem za neko vrijeme.

Konačni dogovor je postignut 23. srpnja, a car je dobio papinu dozvolu za ulazak u Veneciju. Stotinu godina nakon što je Henrik IV. bosonog stajao pred vratima Canosse, Fridrik se također poklonio papi. U crkvi sv. Marka 24. srpnja 1177. Fridrik je odbacio carski crveni plašt i pao na koljena pred papom. Papa mu je uzvratio poljubac mira i blagoslovio ga, pa su potom obojica krenuli prema duždevoj plaći, a car je vodio papinog konja, držeći mu uzde.¹²⁰ Mir Carstva i papinstva, te Lige i Vilima II. potpisan je 1. kolovoza 1177., a papa i car razrađivali su manje detalje u Veneciji još do kraja rujna.¹²¹ Mir je za određeno vrijeme uspostavio ravnotežu snaga, ali i otvorio sasvim novo razdoblje odnosa različitih političkih čimbenika u Italiji.

U ovo vrijeme, kako svjedoče dokumenti s početka rada, pripremao se drugi dio Rajmundove misije, koji se trebao odigrati u Dalmaciji. Već je ranije prikazano kako se "natjecanje" dvaju carstava odrazilo na Dalmaciju, dovelo je pod bizantsku upravu i kakvu je važnost ona imala za tu upravu. Također se već ponešto spomenulo o crkvenim prilikama na području Dalmacije pod bizantskom upravom i novoj situaciji u odnosima europskih država za vrijeme mira u Veneciji. Svi prikazani događaji u širem europskom kontekstu, prvo su omogućili, a zatim su događaji užeg dalmatinskog konteksta uvjetovali i oblikovali Rajmundovu misiju. No, koji su

¹¹⁸ O vjerojatnoj važnosti pisama za papu govori i Dujmović 1976, 85. Premda ne navodi u čemu je zapravo bila važnost pisama, iz autorovog navoda može se zaključiti, da je ta važnost bila u vezi s papom, Fridrikom i Vilimom II.

¹¹⁹ Naime, Šufflay 1901, 58-59, navodi: "... prečudni plijen za gusara "politička pisma" upućuju nas da dublje tražimo motiv tog nasilja, da otkrijemo čudnog znatiželjnika papinih tajni - Emanuela. Istočni je car imao dosta interesa, da se uputi u najtamnije odnose zapada, e da bi možda spriječio opasno po sebe pomirenje kurije i njemačkog carstva. Ove namjere dvora na Bosporu imalo je da prikrije gusarstvo na Adriatiku, koje u srednjem vijeku nikada ne drijema." Premda je pozadina točna, ovaj pomalo romantičarski prikaz ne čini se vjerojatnim. Prvenstveno se navod ne može uskladiti s Emanuelovom carskom osobom i njegovim viteštvom, odnosno viteškim vrlinama koje je gajio i donekle dobrim odnosima s papom. Naravno, to sve ne isključuje mogućnost da je Emanuel usmjerio nekoga na pljačku, no ni praktična izvedba samog gusarskog čina u tobožnjem dosluhu s bizantskim vlastima u Dalmaciji, ne čini se lako mogućom. S druge strane, Dujmović 1976, 85, u sklopu svoje teze o Poklatu (vidjeti bilješku 3), navodi mogućnost da je piratski napad na Rajmunda iniciran sukobom Kačića sa splitskim nadbiskup Rajnerijem, no ne ulazi dublje u ovu pretpostavku.

¹²⁰ CMH 1957, 450; Norwich 1989, 113-114.

¹²¹ Prikazivanje posljedica mira za njegove potpisnike, prelazi okvire ovog rada, no možda je zanimljivo naglasiti da je "pobjeda" pape među ostalim, uzrokovana promjenom političke taktike Fridrika - sve veće upotrebe suptilnijih metoda u ostvarenju dominacije nad Italijom, za razliku od puke sile. O tome svjedoči i Fridrikovo približavanje Sicilskom kraljevstvu već u Veneciji. CMH 1957, 450.

to događaji užeg dalmatinskog konteksta najvjerojatnije utjecali na sam oblik Rajmundove misije?

Već je spomenuto, da je splitskog nadbiskupa Gerarda 1175. naslijedio biskup umbrijskog grada Gagli - Rajnerije.¹²² Za razliku od svog prethodnika Rajnerije je ubrzo pokazao simpatije prema bizantskoj upravi u Dalmaciji, na čelu koje se tada nalazio neki stanoviti Filokal.¹²³ Dapače, Rajnerije je prema želji Splićana posjetio Emanuelov dvor, gdje je toplo dočekan i na povratku u Split bogato obdaren.¹²⁴ Izgleda da je Rajnerije u sprezi s bizantskom upravom razvio "široku aktivnost", te je sjaj splitske nadbiskupije u Dalmaciji bio sve zapaženiji. U takvom okružju ne bi trebale iznenaditi obnovljene nesuglasice između splitske i zadarske nadbiskupije, prvenstveno oko hvarske biskupije, koju je papa 1154. učinio sastavnim dijelom potonje nadbiskupije, dok je do tada bila pod crkvenom ovlašću Splita. S tim gubitkom Splićani se nikada nisu pomirili, te su smatrali da je moguć povratak Hvara pod njihovu jurisdikciju, o čemu je zasigurno nadbiskup Rajnerije govorio s papom, dok ga je pratio do Zadra. U ovom kontekstu moguće je promatrati i četverodnevni papin boravak u Zadru, za vrijeme kojeg je zadarski nadbiskup Lampridije najvjerojatnije upoznao papu sa zadarskim pogledima u vezi njihovog spora sa Splitom. Također su i različite civilne vlasti - bizantska u Splitu, a mletačka u Zadru, vjerojatno pridonijele postojećim nesuglasticama dviju nadbiskupija. Stoga je, papa, koji je na svom putovanju u Veneciju izgleda iz prve ruke upoznat sa sporom splitske i zadarske nadbiskupije, odlučio konačno riješiti nesuglasice, te je u Dalmaciju uputio svog legata, Rajmunda de Capellu i prepustio mu rješavanje ovog slučaja.

Premda je, od vremena kada papa stupa u pregovore s Fridrikom, na širem planu došlo do zahlađivanja njegovih odnosa s Emanuelom, stanje u Dalmaciji ostalo je nepromijenjeno. Stanje i važnost Dalmacije za Emanuela, što je već nekoliko puta spomenuto, bilo je u osnovnim odrednicama isto, kao i prije sloma njegove politike prema Italiji. To se prvenstveno odnosi na "dvojni upravu" - civilna vlast pod Bizantom, crkvena vlast pod papom - koja će u novim okolnostima, poslužiti kao primjer pozitivnih odnosa cara i pape, te postati caru dobar "zalog" za moguća buduća djelovanja. Kako je već prikazano u prvom dijelu rada, papinska pravna i administrativna vlast i njegov autoritet u crkvenoj organizaciji postali su u tijekom XII. stoljeća potpuni, te je svaki važniji crkveni slučaj tražio njegovo razmatranje. Dakle, upravo u kontekstu potpune papinske uprave nad Crkvom i Emanuelove uprave nad Dalmacijom - uvjetovane "natjecanjem" dvaju carstava - te njihovih međusobno dobrih odnosa, uzrokovanih papinskim sukobom s Fridrikom, može se sagledati Rajmundova misija u Dalmaciju, koja je među ostalim, danas nepoznatim stvarima, trebala riješiti i spor splitske i zadarske nadbiskupije oko Hvara.

Budući da je od papinog pisma 22. kolovoza 1177. do datuma održavanja sinoda 1. rujna, kojeg je odredio Rajmund, bilo svega deset dana, najvjerojatnije je da se spor oko pitanja Hvara trebao rješavati na sinodu u Splitu. Osim ovoga, a kako se naznačilo na početku rada, mogu se ponuditi odgovori na još neka pitanja koja se kriju iza fraze *pro vigili sollicitudine apostolica doctrinam et ecclesiasticam disciplinam*. Naime, izgleda da je postojala mogućnost širenja jurisdikcije splitske metropolije, odnosno podvrgavanja čitave crkvene organizacije u Dalmaciji baš Splitu.¹²⁵ Premda jasna potvrda za ovakvu pretpostavku ne postoji, ona se

¹²² Stephenson 1999, 148; Šišić 1944, 100.

¹²³ Premda Goldstein 1997, 21-22; Šišić 1944, 92; uz Nikefora Halufu, Konstantina Duku i Rogerija "Selavonea", ne spominju Filokala kao namjesnika na čelu bizantske uprave u Dalmaciji; Stephenson 1999, 146; Stephenson 2000, 262, smješta početak njegove uprave oko 1176. Filokalovu upravnu službu posredno potvrđuje CD II, 156-158, gdje je zapravo pogrešno umetnuto ime Rogerija kao upravitelja. Da je pak ime pogrešno umetnuto, neposredno dokazuje uvid u rukopise Documenta monasterii i Scrittura del monastero, gdje Rogerijevo ime ne piše.

¹²⁴ Goldstein 1997, 24-25; Šišić 1944, 100.

¹²⁵ Ovaj podatak donosi Šišić 1944, 100, premda ne označuje na temelju čega, a na sličan način govori i Šufflay 1901, 58.

uklapa u spektar aktivnosti splitskog nadbiskupa Rajnerija - posjeta Emanuelu, pratnja papi do Zadra, na njegovom putovanju u Veneciju - i obnovu sjaja splitske nadbiskupije, a možda je i Aleksandar III. namjeravao postupiti na sličan način, kao jedan od njegovih prethodnika - želio je u sjedištu "prijateljske" mu civilne vlasti u Dalmaciji, stvoriti i crkveno središte, koje će pod svojim vodstvom okupiti što veće područje. Ovim pretpostavkama u prilog bi išao i odabir Splita za mjesto održavanja sinoda, već naglašeni dobri odnosi pape i Emanuela, odnosno nadbiskupa Rajnerija i bizantske uprave u Dalmaciji, ali i riječi jednog zadarskog crkvenog dostojanstvenika, izgleda samog zadarskog nadbiskupa Lampridija.¹²⁶ Taj crkveni dostojanstvenik ispričava se Splićanima zbog svojeg nedolaska na sinod, jer Mlečani bi mogli reći da ne odlazi u Split na sinod, već da bi se urotio protiv njih, te da ga stoga Splićani ispričaju papinskom legatu s molbom za odgodu sinoda za pogodnije vrijeme. U svakom slučaju, ako su ovo bile riječi samog Lampridija, onda je Rajmundov poziv upućen njemu i prelatima zadarske nadbiskupije ostao neispunjen, a održavanje sinoda za čitavu Dalmaciju, tada ostaje upitno. Ako se ipak održao, protekao je najvjerojatnije bez prisustva većine prelata zadarske nadbiskupije - jer njihovo sudjelovanje na sinodu ne bi bilo u skladu s nedolaskom njihovog starješine Lampridija u Split, nesuglasicama zadarske i splitske nadbiskupije, ali i mogućeg mletačkog utjecaja na prelate - pa samim time to više nije niti bio sinod čitave Dalmacije. No, da se sinod nije održao, potvrđuje poprilično iznenađujuća šutnja vrela o njemu, što s obzirom na važnost takvog skupa najviših dalmatinskih prelata, nije očekivano. Ovom mišljenju u prilog donekle bi mogli poslužiti očuvani zaključci sinoda splitske nadbiskupije, održanog nešto kasnije nakon Rajmundove misije - 1185., koji je u usporedbi sa sinodom za čitavu Dalmaciju, trebao biti manje važnosti,¹²⁷ te bi se vrlo vjerojatno na njemu spomenuli po Split važni zaključci sinoda iz 1177., no oni se ne spominju. Međutim, čitava ova pretpostavka ne mora biti točna, jer se možda zaključci sinoda, koji se trebao održati pod Rajmundovim vodstvom, i bez prelata zadarske nadbiskupije, jednostavno nisu očuvali ili nisu bili značajni, da bi se spomenuli 1185. Dakle, ako se iza riječi zadarskog crkvenog dostojanstvenika krije sam zadarski nadbiskup Lampridije, sinod za čitavu Dalmaciju se najvjerojatnije nije održao, a je li prerastao u skup samo splitske nadbiskupije ili i šire od nje, ostaje upitno. Osim toga, u svjetlu kasnijih događaja razabire se, da 1177. nisu doneseni nikakvi zaključci o podvrgavanju čitave crkvene organizacije u Dalmaciji Splitu.

Iz riječi zadarskog crkvenog dostojanstvenika, ujedno se otkriva i koliko je sudbina sinoda bila vezana uz onodobne političke prilike, a kako je već prikazano one 1170-ih između Venecije i Bizanta nisu bile dobre. Očito Mlečani nisu željeli da gradački patrijarh izgubi pravo postavljanja zadarskog nadbiskupa, koje je na sinodu izgleda trebao dobiti nadbiskup Rajnerije, a što je istovremeno moglo otvoriti put bizantskom utjecaju u Zadar. Mogući "probizantski" nadbiskup u Zadru za Mlečane je, u skladu sa svime prije navedenim o njihovom odnosu prema Jadranu, bio nedopustiv. Također u svjetlu riječi istog crkvenog dostojanstvenika, pravna fraza koju koristi Rajmund, spomenuta na početku rada, izgleda da dobiva dodatno značenje. Naime, možda je Rajmund, upućen u neslaganje splitske i zadarske nadbiskupije, pravnom frazom pretpostavio da netko neće doći u Split, a što se kasnije pokazalo očito točnim. No, takve su fraze često bile i sastavni dio dokumenta, te predstavljale svojevrsno upozorenje u slučaju da se ne ispuni nešto, što se zahtijeva u prethodnom dijelu dokumenta; odnosno od zadarskih se prelata zahtijeva dolazak na sinod, a u slučaju da na njega ne dođu, upozoreni su da će biti

¹²⁶ CD II, 149; Goldstein 1997, 21; Šišić 1944, 93; Šufflay 1901, 58. Mogućnost da se radi o samom nadbiskupu Lampridiju objašnjava Šišić.

¹²⁷ O zaključcima sinoda splitske nadbiskupije više vidjeti Šišić 1944, 110-111.

kanonsko kažnjeni. Stoga se ne može sa sigurnošću utvrditi ima li Rajmundova pravna fraza ikakvo dodatno značenje ili ne.

Pitanje pak oko hvarske biskupije, koje se najvjerojatnije trebalo rješavati na sinodu u Splitu, ostalo je neriješeno. Naime, sporom oko hvarske biskupije, među ostalim, ponovo se bavio i drugi papinski legat - Teobald, koji se 1181. nalazi na misiji u Dalmaciji i njoj okolnim zemljama.¹²⁸ Okolnosti zbog kojih, pak Rajmund nije riješio spor i da li je s time u kakvoj vezi najvjerojatniji nedolazak zadarskog nadbiskupa u Split, ipak ostaje upitno. Na taj je način sporno pitanje oko Hvara i dalje ostalo otvoreno i nakon Rajmundove misije. S druge strane, Rajmundov dio posla usmjeren nepristranom prikupljanju podataka, na temelju kojih će papa moći donijeti odluku o sporu, kada "sukobljene" strane dođu pred njega, izgleda da je barem djelomično uspio - Rajmund je bio u mogućnosti od splitske strane prikupiti sve iskaze o sporu. Podaci koji bi potvrdili da je Rajmund to učinio ne postoje, no ovo je bila jedina stvar u čitavom sporu oko Hvara, koju je Rajmund uspješno mogao obaviti, pa najvjerojatnije to nije propustio učiniti.

Konačno, sinod je mogao predstavljati povoljno mjesto za "inspekciju" stanja Crkve u Dalmaciji i raznih odnosa unutar nje, a možda i za akciju protiv širenja katarsko-dualističke hereze, čemu su u vrijeme bizantske uprave izuzetno pogodovale trgovačke veze Dalmacije s istokom Mediterana. U svjetlu svega navedenog, Rajmund je kao papinski "povjerenik" za Dalmaciju, barem u 1177., a možda i u vrijeme oko nje, dobio papinske ovlasti da tamo uredi administrativne i pravne probleme, te pitanja vjerske svakodnevice, a poglavito crkvene discipline. Međutim, unatoč pomnoj pripremi misije - kako od pape, tako i od samog legata koji ju je trebao izvršiti - ona je propala, kako se čini, zbog različitih političkih interesa vezanih uz područje Dalmacije, ali i čitavog Jadrana, koji su se odrazili i na tamošnje crkvene prilike. Svakako bi misiju Rajmunda, radi boljeg razumijevanja obje, trebalo usporediti s misijom papinskog legata Teobalda, ali proučavanje te misije ne spada u okvire ovog rada. Nakon uloge u miru Carstva i papinstva, nemilog događaja s piratima i čini se pokušaja reorganizacije crkvene uprave u Dalmaciji, Rajmund je zasigurno nastavio voditi svoj intenzivan život, ali na žalost daleko od svjetla povijesnih vrela.

*

U ovoj se prigodi, dakle, nastojala osvijetliti misija papinskog legata Rajmunda de Capelle u kontekstu onodobnih političkih događanja, uvjetovanih prvenstveno odnosom tri tadašnje najveće političke sile - Svetog Rimskog Carstva, papinstva i Bizantskog Carstva. Osim toga, u borbu dvaju carstava za obnovu jednog univerzalnog, pri čemu je zadnju riječ imao papa, uključilo se Ugarsko-hrvatsko i Sicilsko kraljevstvo, kao i Lombardska Liga. Upravo na području ovih država, a manje na onom sjevernotalijanskih gradova, lomio se utjecaj dvaju carstava, pa se ubrzo između njih za ista područja ili za što veći utjecaj na njima, razvio "hladni rat".¹²⁹ Budući da su se odnosi između svih navedenih sudionika događaja iskristalizirali tijekom 1150-ih, u tom razdoblju započeo je prikaz konteksta neophodnog za ovaj rad i misiju Rajmunda de Capelle. Odnosi uspostavljeni 1150-ih će se održati sve do mira u Veneciji 1177., odnosno Emanuelove smrti 1180. - događaja koji će ujedno označiti početak novog razvoja političkih odnosa u Europi. Stoga su se u radu, u osnovnim crtama nastojali prikazati međusobni odnosi svih spomenutih strana, ali prvenstveno iz kuta nositelja "hladnog rata" - Fridrika i Emanuela, kao i kvarenje odnosa dvaju carstava, koje će uzrokovati promjenu političkog izgleda balkansko-jadranskog dijela Europe. Konačno se "hladni rat" prelomio i na području Dalmacije, koja je za Emanuela imala posebnu važnost. Također se pripomenuo

¹²⁸ Podatke o legatu Teobaldu donosi Šišić 1944, 109-112.

¹²⁹ Termin "hladni rat" preuzet je iz Stephenson 2000, 241.

da ni Fridrik nije bio ravnodušan prema Dalmaciji, a nakon Emanuelove smrti, veći njezin dio dolazi pod Belinu vlast, koja će naslijediti neriješene crkvene probleme iz prethodnog razdoblja. U svakom slučaju, u razdoblju koje obuhvaća ovaj rad, bizantska je vlast i uprava igrala najveću ulogu u Dalmaciji i Hrvatskoj, te uspješno stvorila sistem koji je vrlo učinkovito preraspodjeljivao resurse, povezujući, u odnosu međusobne koristi, centar i periferiju. Osim toga, Bizant je vidio važnost Dalmacije, kao "odskočne daske" za vlastitu politiku u sjevernoj Italiji, ali i područja na kojem će i praktično potvrditi svoje dobre odnose s papinstvom, prepustivši mu ondje upravu nad Crkvom. Isto tako, na prilike u Dalmaciji bitno je utjecala i Venecija, kao i njezini odnosi s Emanuelom. Svi ovi isprepleteni razlozi, uz međusobno dobre odnose Emanuela i pape, uzrokovani sukobom potonjeg s Fridrikom, omogućili su misiju papinskog legata Rajmunda de Capelle. Jednostavnije rečeno, "hladni rat" velikih sila našao je odjeka u crkvenim problemima Splita i njegove nadbiskupije, odnosno čitave Dalmacije. Stoga je, Rajmund de Capella kao papinski "povjerenik" za Dalmaciju, barem u 1177., a možda i u vrijeme oko nje, dobio papinske ovlasti da tamo najvjerojatnije uredi administrativne i pravne probleme, pitanja vjerske svakodnevice, te crkvene discipline. Međutim, misija Rajmunda de Capelle, papinskog "povjerenika" za Dalmaciju, izgleda zbog prevelikog utjecaja političkih prilika, nije ostvarila svoj cilj, a pitanje kako su konačno riješeni problemi crkvene uprave u Dalmaciji i samog Splita, prepustiti će se nekom drugom istraživanju.

KRATICE

Angold 1997 = Michael ANGOLD, *The Byzantine Empire 1025-1204*, London, 1997.

CD II = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I-XVIII., ur. T. Smičiklas (II-XII), M. Kostrenčić (I, XIV-XVI), S. Gunjača (XVII), D. Rendić - Miočević (XVIII), Zagreb, 1904-1990.

CMH 1957 = *The Cambridge Medieval History*, Volume V., *Contest of Empire and Papacy*, Cambridge, 1957.

Documenta monasterii = *Documenta monasterii S. Stephani ordinis Benedictinorum in Spalato ab anno 1002. usque a. 1193.*, ovjerenjeni prijepis rukopisa iz Marciane, Mss. Italiani, cl. V., Cod. LI (iz 1856.), Arhiv HAZU, II. d. 41, 8-12.

Dujmović 1976 = Frano DUJMOVIĆ, "Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine", *Šibenik*, spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, 1976, 75-120.

Goldstein 1997 = Ivo GOLDSTEIN, "Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180. godine", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 30, Zagreb, 1997, 9-28.

Kantorowicz 1997 = Ernst H. KANTOROWICZ, *The King's two Bodies*, Princeton, 1997.

Klaić 1972 = Nada KLAJČ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972.

Klaić 1976 = Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976.

Kosztolnyik 1987 = Z. J. KOSZTOLNYIK, *From Coloman the Learned to Bela III. (1095-1196)*, New York, 1987.

Lucić 1979 = Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, prev. J. Stipišić, sv. I., Split, 1979.

Makk 1989 = Ferenc MAKK, *The Arpads and the Comneni, Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest, 1989.

Norwich 1989 = John Julius NORWICH, *A history of Venice*, New York, 1989.

Norwich 1999 = John Julius NORWICH, *A short history of Byzantium*, New York, 1999.

Raukar 1997 = Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997.

Scritture del monastero = *Scritture del monastero di S. Stephano di Spalato*, prijepis iz Marciane, cod. Man. LI della Classe V. De Mss. Italiani (iz 1862.), Arhiv HAZU, II. c. 52, 20-22.

Southern 1990 = Richard William SOUTHERN, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, London, 1990.

Southern 1993 = Richard William SOUTHERN, *The Making of the Middle Ages*, London 1993.

Stephenson 1999 = Paul STEPHENSON, "Political Authority in Dalmatia during the Reign of Manuel I Comnenus (1143-1180)", *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453*, Wiesbaden, 1999, 127-150.

Stephenson 2000 = Paul STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier*, Cambridge, 2000.

Strgačić 1954 = Ante M. STRGAČIĆ, "Papa Aleksandar III. u Zadru", *Radovi Instituta JAZU u Zadru 1*, Zagreb, 1954, 153-185.

Šišić 1944 = Ferdo ŠIŠIĆ, *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301)*, Zagreb, 1944.

Šufflay 1901 = Milan ŠUFFLAY, *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180)*, Zagreb, 1901.

Tierney 1988 = Brian Tierney, *The Crisis of Church and State (1050-1300)*, Toronto Press, 1988.

Mission of Papal Legate Raymund de Capella In 1177

The article tries to explain the mission of papal legate Raymund de Capella as an element in the political developments between the two important powers of the late 12th century - Roman-German Empire and Byzantium Empire. The pope also had an important role in the struggle of these two empires to recreate one universal empire. Kingdom of Hungary-Croatia, Kingdom of Sicily and the Lombardian league were also involved in this struggle, because they were geographically located between the two empires. Both Byzantium and Roman-German Empire tried to gain influence over these territories. Relations between all sides became more clear during the mid 12th century and remained unchanged until the peace of Venice in 1177 and Manuel's death in 1180. The article presents all these political and diplomatic developments and gives a special attention to Frederick and Manuel. Hostile relations between two emperors led to various changes in the Adriatic and Balkan region. Dalmatia was especially important for Manuel, but Frederick was also interested in that region. After Manuel's death the largest part of Dalmatia came under the control of Hungarian-Croatian kingdom. Byzantine presence in Dalmatia and Croatia was important. Byzantium considered Dalmatia as an important outpost for its presence in northern Italy. At the same time religious administration in Dalmatia was in hands of the Roman pope and it was a sign of Byzantine readiness to develop good relations with the pope. At the same time the pope's relations with Frederick were strained. Venetia also had its influence in Dalmatia. All these complex events led to a mission of papal legate de Capella who visited Dalmatia in 1177. International relations also influenced ecclesiastic question in Split and Dalmatia. During 1177 de Capella was authorized by the pope to visit Dalmatia to and settle administrative and legal matters and various other ecclesiastic problems. Nevertheless it seems that de Capella's visit to Dalmatia failed to achieve its objectives.